

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

**Криза легітимності державної влади в Україні: особливості та
шляхи подолання**

Кваліфікаційна робота магістра
зі спеціальності 052 - Політологія
освітнього рівня «магістр»

Студентки
II курсу ОР «магістр»
денної форми навчання
Климчук Іванни Ерастівни

Науковий керівник -
Доктор політичних наук, професор
Цвих Володимир Федорович

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ	5
РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	29
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	50
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Легітимність водночас є метою і умовою ефективного функціонування владних відносин у державі, тому дослідження проблеми легітимності влади є одним із найбільш важливих та актуальних завдань сучасної політичної теорії. Потенціал легітимності є потенціалом державотворення та стабільності суспільно-політичного життя. Визнання цього та переосмислення місця і ролі легітимності у сучасній політичній науці є необхідною умовою як наукового, так і державно-управлінського прогресу. Легітимність влади є надійним фундаментом для розвитку владних відносин та одним із політичних імперативів існування політичних систем демократичного типу. У той же час, криза легітимності влади, як результат делегітимізаційних процесів, виступає чинником дестабілізації політичної системи.

Актуальність дослідження кризи легітимності влади в Україні та її особливостей зумовлена тими процесами, що відбуваються у нашій країні з часів здобуття незалежності. Так, наприклад, ми можемо спостерігати декілька критичних моментів у падінні рівня легітимності владних структур, які призводили до революцій: Помаранчевої революції та Революції гідності. Сьогодні ж дані соціологічних опитувань, дослідження електоральних настроїв та довіри громадян України до суспільних інститутів свідчать про те, що криза легітимності державної влади в Україні є циклічною та незавершеною. Тому вирішення проблеми легітимності та пошук шляхів подолання кризи є важливими умовами стабілізації політичної системи України та розвитку держави загалом.

Об'єкт дослідження: легітимність влади

Предмет дослідження: криза легітимності влади в Україні: особливості та шляхи подолання.

Мета дипломної роботи: визначити особливості та шляхи подолання кризи легітимності влади в Україні.

Для досягнення поставленої мети було визначено наступні **завдання:**

- проаналізувати теоретичні засади дослідження кризи легітимності влади;
- з'ясувати делегітимізаційні процеси в Україні, визначити їхні причини;
- визначити особливості кризи легітимності державної влади в Україні;
- розглянути моделі легітимації влади, які вже були раніше використані у практиці українського державотворення;
- розкрити шляхи подолання кризи легітимності державної влади в Україні.

Методи дослідження: аналіз, завдяки використанню якого було виділено основні підходи до теоретичного обґрунтування легітимності влади та кризи легітимності; за допомогою методу узагальнення вдалося виокремити особливості та причини делегітимізації влади в Україні; метод аналогії – для визначення шляхів подолання кризи легітимності влади в Україні на основі уже існуючих механізмів легітимації у країнах з демократичними політичними режимами; соціологічний метод – для з'ясування залежності рівня легітимності державної влади від рівня довіри населення до інститутів влади та електоральних настроїв.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

Ефективність влади багато в чому залежить від її легітимності, адже саме легітимність є одним із показників дієздатності політичної влади. Державна влада не може спиратися лише на існування законів. Вона повинна мати підтримку усього суспільства або окремих груп, які довіряють цій владі, готові співпрацювати із нею та підкорюватися її наказам. Необхідні елементи легітимності як визнання існуючого політичного порядку справедливим та обґрунтованим, існують при умові існування широкого кола учасників процесу легітимності. Справжня легітимність державної влади, яка покликана служити юридичним вираженням суспільства, представником його інтересів, існує тільки тоді, коли владу підтримує більшість населення країни. У сучасних умовах недовіра народу до влади є дуже поширеним явищем, що тягне за собою, як наслідок, відсутність узгодження начелення та правителів у ході управління державою, затримку розвитку громадянського суспільства.

Перш ніж переходити до розгляду поняття «криза легітимності», вважаємо доцільним окреслити основні підходи до визначення поняття «легітимність влади».

Вивченню проблеми легітимності влади, зокрема, кризи легітимності та делегітимізаційних процесів присвятили свої праці такі вітчизняні дослідники, як Волинець В.В., Жаровська І.М., Горбатенко І.А., Цокур Є.Г., Кіндратець О.М., Пояркова Т.К., Байрачна Л.К., Гетманцев Д.О., Радченко О.О., Воронянський А.В., Є. Бистрицький та ін.

Серед зарубіжних вчених дослідженням даної проблематики займалися Вебер М., Парсонс Т., Ліпсет С.М., Істон Д., Карибаєва А.С., Керимов А.А., Рябов А.В. та ін.

Так, Є. Бистрицький зауважує, що поняття легітимності у сучасному суспільстві прийнято використовувати у занадто вузькому значенні. Зокрема,

для оцінки та коментування дій представників влади, коли з'ясовується, чи мали право відповідно до корпусу законів та Конституції ті чи інші політичні діячі діяти так, як вони вчинили.

Також іноді це поняття вживають надмірно, коли вважають, що майже все прийняте у суспільному житті, має характеристику легітимності або потребує бути легітимним, щоб бути прийнятим [8, с. 49].

Підходи до розуміння цього поняття, не кажучи вже про його значення в сучасній політико-правовій сфері, є предметом жвавих наукових дискусій. Тобто, важливим є завдання правильного визначення поняття «легітимність».

У дослівному перекладі з латинської мови термін «легітимний» (лат. *legitimus*) означає «законний», «правомірний» і у такому значенні поняття «легітимність» та «легітимізм», як вираження прагнень до відновлення королівської влади як єдиної законної (на відміну від влади Наполеона), почали вживати у Франції на початку ХІХ-го ст. [63]. Однак, у сучасному розумінні термін «легітимність» має інше значення: це «політико-правове поняття, що означає позитивне ставлення жителів країни, великих груп, суспільної думки (зокрема й закордонної) до діючих у конкретній державі інститутів влади, визнання їхньої правомірності» [3, с. 250].

Проблема легітимності влади має давню традицію і своїм корінням сягає класичної філософії Давньої Греції, зокрема, нормативної теорії політики і концепції виховання громадянина Платона та вчення про державу Арістотеля. Якщо у давньогрецькій думці проблема легітимності розглядалася у контексті пошуку нормативних основ політики; прагнень до подолання протиріч між силою та насильством, законом, правом і мораллю, досягнення істини, справедливості, гармонійної єдності суспільства; створення концепцій ідеального правління та ідеальної держави, то у середньовічній Західній Європі вона проявлялася у протиборстві церковної та світської влади. Джерела легітимності влади у руслі теології було обґрунтовано Томою Аквінським.

Що стосується Нового часу, то в цей період становлення світської політичної науки завдяки працям Нікколо Макіавелі, Томаса Гобса та Джона Локка було розкрито соціально-правові основи та джерела легітимації влади.

Свого практично-політичного значення проблема легітимності набула у XVIII-XIX ст., коли у Європі гостро постало питання про відновлення влади династії Бурбонів і визнання незаконним наполеонівського правління. Всередині XIX-го ст. легітимність як легальність влади посіла одне з головних місць серед проблем юридичної науки.

У XX ст., у зв'язку з поглибленням процесів модернізації, диференціації між політичним і юридичним буттям влади, включенням широких народних мас у політичний процес і, як наслідок, ускладненням владних відносин, виникає потреба у додатковому аналізі проблеми легітимності [4, с. 24-25].

Більшість сучасних підходів до розуміння даного поняття тим чи іншим чином пов'язані з традиційним підходом, який бере свій початок у роботах видатного німецького соціолога, філософа, історика та політичного економіста Макса Вебера. Традиційний підхід передбачає розгляд легітимності як другорядної категорії політичної науки, що охоплює невеликий сегмент політичної практики. Таким чином, її вивчення відбувається у руслі дослідження більш загальних категорій, як, наприклад, влада, держава і т. д. [31с. 81].

Даючи визначення державі як людській спільноті, яка всередині певної області з успіхом претендує на монополію легітимного фізичного насилля; відношення правління людей над людьми, що спирається на таке насилля, як засіб, в поняття легітимності Вебер включає такі основні положення: признання влади і авторитету правителів підданими і готовність їй підкорюватися. Таким чином, принцип легітимності влади передбачає визнання за нею права на примушення і забезпечення добровільної згоди громадян коритися її рішенням.

Макс Вебер також є автором найбільш відомої класифікації типів легітимного панування, що базуються на видах внутрішніх виправдань або основ легітимності, серед яких авторитет, харизма і легальність.

Таким чином, першим типом легітимного панування є традиційний тип, основою якого є авторитет «вічно вчорашнього»: звичаїв, які були значимими споконвіків і яких треба дотримуватися [11, с. 645-646]. Історично цей тип пов'язаний з владою князів, королів, царів і т. д., влада яких була спадковою і мала божественний характер. Ці фактори і маніпулятивні технології влади, застосовувані нею протягом багатьох віків, і створювали у народів відчуття впевненості у правомірності і величі влади монарха. На сьогодні традиційний тип легітимного панування зберігся у таких країнах як Йорданія, Саудівська Аравія, Непал, Кувейт. [31, с. 82].

Наступний тип легітимності — харизматичний, який базується на авторитеті особистого дару, притаманного правителю, — харизмі. Він передбачає повну особисту довіру і відданість підвладних, викликані наявністю специфічних якостей вождя у окремої людини, наприклад, відвертості, сили духу і слова чи героїзму [11, с. 646]. Як правило, харизматичні лідери, наділені такими надприродними якостями, з'являються у період кризи суспільного розвитку: під час війн, революцій тощо. Ними можуть бути полководці, видатні політики або навіть пророки, які в умовах кризи сприймаються як месії, що можуть допомогти її подолати і змінити усе на краще. У різні періоди світової історії такими харизматичними лідерами були Франклін Рузвельт у Сполучених Штатах Америки, Мао Цзедун у Китайській Народній Республіці, Вінстон Черчилль у Великобританії, Беніто Муссоліні в Італії, Йосиф Сталін в СРСР [31, с. 82-83].

Останній тип легітимності прийнято називати легально-раціональним, адже основою такого панування є легальність, віра в обов'язковість легального встановлення влади і ділової компетентності правителів, які обґрунтовуються правилами, встановленими раціонально [11, с. 647]. Тобто, індивіди, впевнені у легальності влади, підкоряються не окремому

правителеві завдяки його специфічним якостям, а встановленим законам. Представники влади ж у такому випадку діють тільки у межах закону. [31, с. 83].

У чистому вигляді в реальній політичній практиці три, виділені Максом Вебером, типи легітимного панування зустрічаються дуже рідко. Набагато частіше можна спостерігати змішані їх інтерпретації [11, с. 647]. Прикладом змішаного типу може слугувати пекісцитарна демократія вождя, якою Вебер доповнив свою теорію легітимності під кінець життя. Даний вид панування базується на диктаті волі лідера, наділеного харизмою, який закріплюється рішеннями парламенту [31, с. 83].

Досить широкою популярністю, поряд з концепцією легітимності політичної влади Макса Вебера, користується теорія Девіда Істона — одного з провідних американських політологів. Він дає таке визначення легітимності: це можливість, завдяки якій політична система може впоратися з тим проблемами, що виникають на шляху до забезпечення стабільності системи в цілому.

На думку американського політолога, джерелами влади є ідеологія, політичний режим і політичне лідерство а її легітимність залежить від того, чи відповідає така політична влада уявленням людей про справедливість та раціональність прийнятих владними структурами рішень, їх моральним принципам.

Девід Істон розглядає легітимність через прояви підтримки населенням трьох різних рівнів політичних суб'єктів - політичних лідерів, інститутів і принципів правління та політичної спільноти. При цьому дослідник підкреслює важливу роль цінностей, які поділяє суспільство в процесі легітимації влади, адже політичні інститути можуть працювати ефективно тільки тоді, коли закладені в них ідеї й цінності сприймаються більшістю населення як власні.

Типологія легітимності Девіда Істона базується на вищезазначених джерелах влади. Перший тип — ідеологічна легітимність, заснована на

впевненості підвладних у тому, що діючий політичний режим і усі інститути, які його представляють, функціонують правильно, на їх переконаності у правильності ідеологічних цінностей, проголошених діючою владою. Чим більша кількість таких громадян, тим вищим є рівень легітимності.

Другий тип базується на прийнятті підвладними наявних юридичних норм, конфігурації інститутів політичної системи і функцій, які вони виконують. Таку легітимність Девід Істон називає структурною.

Третій тип — це персональна легітимність, підґрунтям якої, на думку Істона, є віра суб'єктів влади у особистісні якості того чи іншого політика і у його здатність правильно розпоряджатися владою, наданою йому [31, с. 83].

Своєрідним узагальненням концепцій М. Вебера і Д. Істона є теорія Д. Бетхема. Легітимація влади, на його думку, визначається правилами отримання та надання влади, переконанням керуючих і керованих у справедливості прийнятих рішень, а також активним згодою керованою добровільно підкорятися цій владі [31, с. 83].

Велику популярність здобула теорія легітимності французького політолога Ж. Шабо, який визначає легітимність як «адекватність реальних або передбачуваних якостей управителів очікуваній або ясно вираженій згоді керованих» [62, с. 160] і виділяє чотири типи легітимності - демократичну, ідеологічну, технократичну та онтологічну.

Найбільш поширеною, за версією Ж. Шабо, є демократична легітимність, невід'ємна частина європейської культури, заснована на вразванні волі більшості, свободи особистості і слова, колегіальних рішень. Технократична легітимність розуміється Ж. Шабо як ступінь професіоналізму і компетентності керівників. Ідеологічна легітимність пов'язується з функціонуванням соціалістичних режимів, зокрема, колишнього СРСР, ісламських держав. Онтологічна легітимність набуває філософського відтінку: «мова йде про виявлення відповідності політичної влади об'єктивному порядку, вписаному до людської і соціальної дійсності, продовженні порядку, встановленого в космічній позалюдській дійсності»

[62, с. 160], тобто людина покликана сприймати такий порядок як норму буття. Таке трактування призводить до проблем космосу і хаосу, влади і анархії.

Істотний внесок у розробку концепції легітимності вніс С. М. Ліпсет. Американський соціолог і політолог виявив роль і значення легітимності в процесі підтримки стабільності політичної системи. С. М. Ліпсет розглядає політичну легітимність як «якість політичної системи, як її здатність підтримувати віру населення і соціальних груп в те, що існуючі політичні інститути найбільше відповідають даному суспільству» [31, с. 84].

Представник французького постструктуралізму — П'єр Бурдьє — визначає легітимність як односторонню покірність, капітал, який засновується на признанні та вірі, зауважуючи при цьому, що бюрократична влада, навіть за допомогою наукових авторитетів, ніколи не зможе досягнути повного владарювання та абсолютного права на свій розсуд формувати і нав'язувати підвладним своє легітимне бачення соціальної реальності. Легітимна влада, за П'єром Бурдьє — це влада, яку підвладні дають тим, хто ними керує, своєрідний кредит, який народ дає правителям. У комунікативному просторі, зазначає вчений, взаємодія влади і суспільства є символічною дією або, іншими словами, політичною комунікацією, що має за мету встановлення легітимної згоди шляхом обґрунтування учасниками такої комунікації своєї позиції у термінах загальноприйнятих орієнтирів і правил [10].

Німецький філософ та соціолог — Юрген Габермас, — розглядаючи проблему легітимації влади через соціальну інтеграцію, що досягається через посередництво певних цінностей і норм, яких дотримується більша частина суспільства і які оберігає влада, відносить легітимність до області підтримання і охорони соціальної інтеграції та нормативно визначеної ідентичності суспільства. Він зазначає, що легітимність слугує задоволенню вищезазначених потреб, тобто покликана показати, чому існуючі інститути є

гідними того, щоб здійснювати законну владу таким чином, щоб були реалізовані ті цінності, що є основоположними для ідентичності суспільства.

За Габермасом, легітимними є ті норми, які відповідають критеріям комунікативної раціональності, тобто заслуговують на признання зі сторони кожного члена правового суспільства. Легітимацію або ж згоду з правлячою верхівкою не можна нав'язати людині насильно, шляхом маніпулювання або явного зовнішнього впливу. Вона досягається тільки у процесі комунікативної дії.

Надання народній волі загальнообов'язковості потребує, за словами Ю. Габермаса, «трансформації влади як панування у такий стан, коли сам народ дає собі закони. Місце історичного пакту, договору про панування посідає тут суспільний договір як абстрактна модель способу конституювання влади, яка легітимізує себе лише у здійсненні демократичного законодавства, що виходить від самого народу» [31, с. 84-85].

Легітимація є найважливішою і, одночасно, дуже складною операцією політичної системи зі збереження своєї влади. Як зазначає Коваль О. Я., поняття легітимності як соціально-правового інституту охоплює наступні елементи: легальність, справедливість, доцільність влади, добровільна згода громадян на її визнання та підкорення її владним наказам [33, с. 54].

До основних концептів легітимності С.В. Гладій відносить:

- наявність влади як соціального інституту;
- визначення легітимності конкретними інститутами, формами, процедурами формування органів влади;
- персоніфікація влади конкретними її носіями (окремими особистостями чи окремими органами), легітимність яких визначається способом набуття свого статусу;
- визначення рівня легітимності характером функціонування влади, її політикою [19, с. 7].

Український філософ М. Тур визначає поняття легітимність на основі теорії чистих типів легітимних засад панування М. Вебера. Дослідник

дотримується позиції, що легітимність є радше результатом легітимації (надання чомусь або здобуття чимось легітимності), є певною якісною ознакою предмета (суб'єкта панування, соціального інституту, політичної дії, певної практики), тоді як легітимації – це найчастіше певна соціальна діяльність, система взаємопов'язаних дій, послідовних участі – процес [55, с. 10].

У сучасній теорії політичної науки, пише Коваль О.Я., поняття легітимація трактують як законний або конституційний процес створення законів або правил, а легітимність – як поняття, згідно з яким політичні дії здійснюються офіційними особами і є відповідними принципами і нормами, що визначаються і приймаються суспільством. Саме такі визначення понять, на думку дослідниці, відповідають політичним та державно-правовим реаліям сьогодення [33, с. 49].

Відповідно, легітимацію влади доречно окреслити як процес набуття уповноваженості державою, її апаратом та посадовими особами, через їх схвалення народом внаслідок безпосереднього або опосередкованого легального вибору.

У широкому історичному контексті, як зазначає Яковлев А. Н., легітимація влади розглядається як процес раціоналізації бюрократичної діяльності, десакралізації політики виборів, звільнення суспільства від ілюзій і, як наслідок, відхід від «харизматичного» та «традиційного» типів легітимності [64, с. 44].

Легітимація у філософському сенсі є питанням набуття і втрати сенсу людського буття, головною рисою якого є певна якість взаємин, а не «самосвідомість» чи «відношення до трансцедентного», бо узаконювати означає формувати через самі взаємини – відповідні мовні практики – цінне і стає у цих взаєминах, тобто конституювати справедливу комунікацію.

У сучасній теорії політичної науки поняття «легітимація» трактують як «законний або конституційний процес створення законів або правил», а легітимність – як «поняття, згідно з яким політичній дії здійснюються

офіційними особами і є відповідними принципами і нормами, що визначають і приймаються суспільством» [33, с. 47-48].

Тобто, легітимація – це публічний процес засвідчення, схвалення, виправдання, або доведення обґрунтованості та необхідності певної соціальної дії, статусу або інституції. В політико-правовій сфері це обґрунтованість і необхідність підкорюватися вищому принципу - справедливості [33, с. 47-48].

Таким чином, легітимність стає наслідком легітимації, або, кажучи інакше, процесу переходу народного суверенітету в нову формальну якість – стан суверенітету державного. Розуміючи ж народовладдя як належність влади народу та її здійснення народом у власних інтересах щодо самого себе в правовій демократичній формі, легітимація влади якраз виступає динамічною стороною цього визначення – перманентним процесом визнання народом влади відповідною його інтересам на усіх її інституційних рівнях [64, с. 95-96].

Легітимність влади є своєрідним засобом впорядкування взаємозв'язків між владою і громадянами, що визначає історично і соціально змінюваний порядок функціонування суспільства, що базується на визнанні громадянами самого існування та функціонування влади як таких, що є справедливими, доречними для розв'язання поточних потреб соціуму [33, с. 53].

Визнання суспільством законності, правомірності офіційної влади - це одна із фундаментальних її характеристик. У політології вона більш відома як «легітимність» влади. Тут мова йде про визнання влади з боку народу, про довіру і підтримку, які надає їй суспільство, а не про правове, юридичне закріплення політичної влади у відповідних державних документах, яке, у свою чергу, визначається як «легальність».

Для кращого розуміння поняття «легітимність» вважаємо доцільним розглянути його співвідношення із поняттям «легальність». Терміни «легітимність» доцільно розглядати як спеціальне обґрунтування необхідності та законності влади, а «легальність» — як суто юридичну основу

влади [14, с. 49].

Між легітимністю та легальністю існує тісний зв'язок. Легітимність через справедливість вкладає правовий зміст у закони, в той час як закони є тією силою, яка захищає справедливість і такі загальнолюдські цінності, як свобода, рівність, права людини від зовнішнього зазіхання як влади, так і окремих членів спільноти. Справедливість та законність — дві невід'ємні складові легітимності, які взаємодоповнюють одна одну.

Варто зазначити, що, хоча легітимність передбачає легальність, ці поняття перебувають у діалектичній єдності, а цей факт, у свою чергу, припускає протиставлення двох понять. Легальність раціональна, на відміну від легітимності. Форма легальності влади — законодавство. Легітимний акт не завжди може бути легальним. Наприклад, після перемоги революції, встановлена її шляхом влада, видає на світ акти, які повністю суперечать існуючому порядку і повністю або частину його скасовують. Силу таким актам надає не державна воля, а згода більшості, визнання більшістю зобов'язуючої сили акта, його справедливості.

Однак, і легальний акт не завжди є легітимним. Приймаючи акт у межах своїх повноважень, уряд може тим самим порушити цілі правотворчості, принципи права або загальнолюдські цінності, тоді цей акт є легальним, але не може бути визнаний легітимним, адже легітимність акта — це співвідношення акта з прийнятими у певному суспільстві принципами права та цілями законотворчості. Легітимний закон є не тільки справедливим законом, а й законом, сприйнятим суспільством, як справедливий. Такий погляд включає в себе походження закону від уповноваженої на його прийняття особи, відповідно до встановленої процедури [18].

Те саме стосується і влади: легітимна влада не завжди є легальною (як, наприклад, державна влада, здобута посередництвом революції), а легальна — не обов'язково є легітимною (влада у тоталітарних режимах).

Правовий аналіз легальності й легітимності влади в будь-якому разі перегукується з тією політичною системою, що розглядається при кожному.

Надто низьку легітимність мають насамперед ті політичні системи, що є недемократичними. При цьому вони звичайно можуть бути легальними, та в таких системах обов'язковою ознакою є нестача легітимності. Якщо ж ми маємо справу з дослідженням політичних режимів, що є демократичними і тих процесів, що в них відбуваються, то в них теж можливе неспівпадіння легітимності й легальності, але тільки на дуже незначний термін, наприклад, в умовах політичної кризи, коли один уряд втрачає довіру, а наступний замінює його, відновлюючи показники легітимності влади в суспільстві. Для цього у демократичних державах завжди гарантуються інституційні можливості заміни нелегітимної влади на ту, яка викликатиме довіру в суспільстві. Оскільки ж повної довіри не має жодна влада, то в підсумку такої зміни еліт принаймні отримується така влада, що заслуговує на значно більшу довіру суспільства.

Хоча в умовах демократичного політичного устрою навряд чи можливим є виникнення або цілком нелегітимної, або легітимної, але при цьому нелегальної влади. Це виявляється неможливим тому, що в демократичних цивілізованих суспільствах, окрім прописаної й закріпленої в писаних законодавчих актах букви закону, належно шанується ще й дух законів. Тому в демократичних системах окремий закон набуває найвищих показників юридичної сили не тільки у зв'язку із відповідністю цього закону певним формальним вписаним вимогам, скільки через відповідність принципам права як засобу реалізації в суспільстві належного забезпечення соціальної справедливості. Крім того, це стає можливим тому, що й легальність як законність теж отримує потрібне суспільне й державне визнання. Таке визнання не дозволяє ані громадянському суспільству, ані державним інституціям відступати від норм, наявних у законодавчих актах. Тому і легальність, і легітимність рівною мірою характеризують демократичну державу. Врешті-решт ефективне виконання державною владою своїх функцій у суспільстві повинне супроводжуватися її легітимністю й авторитетністю [33, с. 54-55].

На сьогодні можна стверджувати, що суспільство все частіше бере участь у формуванні органів влади, перш за все, за допомогою інституту виборів. Легітимність державної влади вимірюється не тільки визнанням такої влади суспільством, а й його готовністю працювати разом із представниками цієї влади. Процес набуття владою легітимності має назву легітимації і, так само як і звородній процес, — делегітимізація, — може бути тривалим, у той час як процес делегалізації влади відбувається миттєво, у конкретний момент. Нелегітимна влада визнається узурпаторською. У вузькому сенсі слова узурпація - насильницький протизаконне захоплення влади будь-якою особою або групою осіб, а також привласнення собі чужих владних повноважень. Узурпацією визнається, наприклад, порушення правових процедур при проведенні виборів або їх фальсифікація. Узурпувати можна і легітимно утворену влада, якщо нею зловживати, тобто використовувати в протизаконних цілях на зло суспільству і державі, перевищувати владні повноваження, і т.д. У той же час, у суспільстві можлива і нелегальна, наприклад мафіозно-злочинна влада, що тяжіє до жорстких форм примусу, насильства. Якщо легальна влада спирається на офіційно визнані, документально закріплені і відомі суспільству норми, то злочинна, нелегальна - на неписані правила поведінки, відомі лише певному колу людей. Якщо легальна влада прагне стабілізувати суспільство, затвердити в ньому порядок, то нелегальна «подібна до ракових клітин, які вражають і руйнують здорову тканину соціуму» [1].

Слід розрізняти легітимність першоджерела влади і легітимність органів державної влади. Легітимність першоджерела влади, тобто пануючого суб'єкта, знаходить відображення і юридичне закріплення в основоположному правовому документі — конституції країни. Державні ж органи набувають такої властивості як легітимність по-різному: представницькі органи стають легітимними на основі проведення передбачених і регламентованих законом виборів, вони отримують владні повноваження безпосередньо від першоджерела влади, а органи управління

набувають легітимність шляхом конкурсного відбору, призначення їх, як правило, представницькими органами і в порядку, передбаченому законом [1].

Якщо легальність можна визначити як формально-юридичну характеристику влади, яка піддається повній формалізації шляхом прийняття відповідних правових актів, то легітимність є соціокультурною характеристикою влади, яка може оцінюватися і вимірюватися, наприклад, шляхом соціологічних опитувань, однак, не піддається повній формалізації. [63]. Водночас легальність влади визначається як юридичне вираження її легітимності. Принцип легальності важко переоцінити в процесі легітимації державної влади. Саме через позитивне законодавство легітимність знаходить своє формально-юридичне закріплення. Законність забезпечує правову стабільність, вона встановлює мир під час боротьби світоглядів і кладе край «війні всіх супроти всіх». Легітимність передбачає легальність, існування легальної системи відповідно до законно встановленого правопорядку.

Однак, забезпечення високого рівня законності в державі і повної легальності влади ще не дає підстави стверджувати, що влада в такій державі є легітимною. Адже навіть найдосконаліша законодавча система, не забезпечує суспільство від соціальних конфліктів, політичних криз, юридичних казусів. Юридичний закон не може бути ідеальним і однаково підходити для вирішення конфліктних ситуацій та врегулювання відносин, що складаються у різні часи у різних народів. Через те, що позитивні закони є витвором доцільної законотворчої діяльності, на всіх стадіях їх існування (розробки та прийняття, коментування та тлумачення, застосування та покарання за їх недотримання) існує багато можливостей для суб'єктивного втручання, врахування мотивів корпоративної доцільності, тенденційності та упередженості. Закони держави часто змінюються, причому досить кардинально.

З іншого боку, часте нехтування законами на користь справедливості також є шкідливим. Воно може призвести до правового нігілізму та недовіри громадян як до окремих органів державної влади, так і до влади в цілому. За

будь-яких обставин державна влада повинна бути сильною і залишати за собою монополію на право застосовувати насильство, а це можливо здійснювати лише за допомогою чинного законодавства. Навіть у ситуації, коли в державі панує політична нестабільність у вигляді конфлікту політичних програм та ідеологій, потрібна сила, яка б за допомогою вольових рішень, підкріплених авторитетом закону, врегулювала цей конфлікт. Хто здатен впроваджувати право в життя, той доводить тим самим, що він покликаний встановлювати право. І, навпаки, в кого немає достатньої влади і сили захистити права та свободи громадян від посягання інших, у того немає і права наказувати їм [41, с. 31-35].

Для влади, перш за все, важливо бути легітимною, а вже потім — легальною. Як зазначав Нікколо Макіавелі, «будь-який стан речей, оформлений де-юре, якийсь час до цього вже існував де-факто». Таким чином, сильнішою буде та влада, яка спочатку була визнана легітимною, а вже потім легальною.

Явище легітимності є властивим тільки тій спільноті яка приймає принципи права за основу своєї життєдіяльності. Легітимність передбачає легальність, одночасно перебуваючи з нею у діалектичній єдності. Державна влада може бути легітимною, але не бути легальною, і навпаки. Однак, для будь-якого правління краще спочатку стати легітимним, а вже потім, як наслідок, легальним. Отримати юридичну, правову законність тим, хто взяв у свої руки владу, і домігся підтримки народу нескладно. Тому й ціна такого формального, легального визнання влади не настільки велика, в порівнянні з визнанням політичної влади народом, тобто легітимністю політичної влади.

Державна влада є тією мірою легітимною, якою відображає волю народу загалом і захищає інтереси народу. Практично реалізація такого принципу можлива тільки тоді, коли сповна проявляється громадянська позиція і відбувається безпосередня участь у політико-правових процесах якомога більшої кількості громадян [33, с. 57].

Можна прослідкувати таку закономірність – чим вищою є громадянська

активність, задіяність громадян у політичному процесі, тим більшою є ймовірність врахування інтересів народу в законах, прийнятих і впроваджених в життя державною владою, а тому зростає і ймовірність легітимації влади [12, с. 110].

Сама легітимація пов'язана з інтересами різних верств суспільства. Але державна влада може виражати інтереси і задовольняти потреби далеко не всіх повною, або хоча б рівною мірою. Треба враховувати, що ці інтереси та потреби, через обмеженість ресурсів та низку інших причин, можуть бути задоволені не повністю, а лише частково, повністю ж можуть бути задоволені потреби лише окремих груп. Тому й легітимація влади держави в суспільному середовищі не може мати всеохоплюючого характеру. Легітимне для одних може не бути легітимним для інших, і це треба розуміти. Саме тому випадки, коли легітимність влади утримується на підтримці всього народу – велика рідкість. Частіше буває, коли легітимність делегується владі зі сторони окремих суспільних груп або прошарків населення [33, с. 57].

Легітимність влади не є сталою її характеристикою, тобто, характер та ступінь підтримки влади (її інститутів) суспільством постійно змінюється. Будь-який політичний режим, владна система рано чи пізно може досягнути ситуації втрати довіри, підтримки свого курсу та методів здійснення владних повноважень населенням. Головна небезпека делегітимізації влади полягає в дестабілізації як системи державного і політичного управління, так і політичної системи в цілому. Причому, незалежно від конкретних наслідків цього процесу (це можуть бути як революційні зміни, так і поступовий процес реалізації державно-політичних реформ), він завжди спричиняє виникнення розколу між державою і суспільством та ускладнює, а інколи -взагалі унеможливорює процес політичної комунікації між органами публічної влади і громадянами [15, с. 14]. Тож вміння політиків, управлінців передбачувати, упереджувати та адекватно реагувати на настання кризи легітимності є ключовим у системі забезпечення владної легітимності. Це, у свою чергу,

визначає практичне значення дослідження делегітимізаційних процесів [59, с. 1] та кризи легітимності - як їх результату.

Як зазначає Нечеса Віталій у статті «Аналіз проблеми політичної легітимності», політичні процеси, які наразі протікають у багатьох країнах, дають нам привід розглядати кризу легітимності влади і сучасного політичного порядку як одну із найбільш актуальних проблем практичної і теоретичної політології. Інтерес до даної теми продиктований сучасним політичним процесом у багатьох країнах світу, де сукупність економічних та політичних чинників все інтенсивніше підриває легітимність наявних державних порядків. Автор також зазначає, що найчастіше криза легітимності спостерігається в країнах, що належать до багатоскладових суспільств та вирізняються глибокими розколами і конфліктами між сегментами, які отримали назву «розділених суспільств» [42, ст. 81].

Криза (від грец. «krisis» - рішення, поворотний пункт, результат) - важкий, перехідний стан; різкий, крутий перелом [45].

Варто звернути окрему увагу саме на політичну кризу, що визначається як «стан політичної системи суспільства, що виражається в поглибленні і загостренні наявних конфліктів, в різкому посиленні політичної напруженості» [45].

Політична криза характеризується делегітимізацією структур влади, відсутністю взаємодії між різними центрами влади, блокуванням одного центру іншим, зниженням ефективності соціально-політичного регулювання і контролю, ескалацією стихійних форм політичного протесту (мітингів, страйків, демонстрацій і таке інше).

Залежно від причин виникнення і особливостей прояву політичної кризи, в політології виділяють такі її форми, як:

- 1) криза легітимності;
- 2) криза ідентичності;
- 3) криза політичної участі;
- 4) криза проникнення;

5) криза розподілу [45].

Криза легітимності – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Вона свідчить про те, що політична влада вже не здатна переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів [52].

Криза легітимності, за В. Нечесою, - це істотне зниження рівня підтримки і прагнення підкорятися владі. Вона може виявлятися в масовій незадоволеності або у небажанні людей приймати участь у політичних процесах, що заважає повноцінному функціонуванню інституційного порядку. Тобто, «легітимуюча модель втрачає властивості пояснювати інституційний порядок. Часто криза легітимності супроводжується формуванням нової легітимуючої моделі, яка пропонує своє пояснення необхідності інституційних змін або зміни лідера» [42, с. 82].

Криза легітимності розвивається в результаті неузгодженості цілей і цінностей правлячого режиму з уявленнями більшості громадян про необхідні засоби і форми політичного регулювання, норми справедливого правління і т.д. [45].

Визначаючи кризу легітимності державної влади як «природний процес оновлення, вдосконалення відносин між особистістю, суспільством та державою у контексті поступального суспільно-політичного, економічного, культурного розвитку, який вимагає постійного самовдосконалення та адаптації від учасників політичного процесу», Цокур Є. В. зазначає, що її не слід сприймати як щось незвичайне [59, с. 3].

Російська дослідниця Безкоровайна Ю. Е. під кризою легітимності розуміє «таку форму соціального протиріччя, яка обумовлюється недовірою до влади, з одного боку, і нездатністю влади здійснювати свої функції, з іншого», вона також зауважує, що варто відрізнити кризу довіри від кризи легітимності, оскільки «остання передбачає у своїй основі не тільки визнання

влади підвладним суб'єктом, а й усвідомлення суб'єктом свого права на владу, а також здатність цю владу здійснювати» [6, с. 197].

Фундатор теорії кризи легітимності – американський соціолог та політолог С. Ліпсет визначає легітимність влади як здатність системи створювати і підтримувати віру населення в те, що існуючі політичні інститути є найбільш відповідними даному суспільству [36, с. 207]. Коріння кризи легітимності Ліпсет вбачає у неспроможності політичної системи повністю враховувати інтереси різних соціальних груп, які прагнуть брати участь в політичному процесі.

Подібні причини делегітимізації влади представлені і в роботах таких західних науковців як Ю. Габермас, М. Доган, С. Хантінгтон та ін. Так, С. Хантінгтон стверджує, що основним чинником делегітимізації влади є неспроможність останньої виконати вимогу збільшення рівня політичної участі, прагнення до якої в сучасний період модернізації висувається всіма суспільними групами [16, с. 2-3].

Відомий французький соціолог М. Доган в роботі «Легітимність режимів та криза довіри» визначає дві фундаментальні закономірності: по-перше, пряму залежність між економічним успіхом та легітимністю режиму, і по-друге, пряму залежність між відсутністю вертикальної мобільності, зростанням соціальної нерівності та делегітимізаційними процесами.

Характеризуючи сучасні політичні системи, Доган акцентує увагу також на тому факті, що основним симптомом делегітимізації переважної більшості сучасних режимів є загальна корумпованість влади [25, с. 152-153].

Російський політолог О. Фетісов вказує, що однією з основних причин делегітимізації державної влади є протиріччя між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, та партикулярними й егоїстичними інтересами владної еліти і пов'язаних з нею соціальних груп [56, с. 29-30].

Інший російський дослідник – Калініченко А. І. як причини втрати владою легітимності і, як наслідок, настання кризи, виокремлює: неспроможність органів державної влади нормально здійснювати покладені

на них владні повноваження і функції; незаконне застосування насилля органами державної влади; громадянські війни на території держави або участь держави у міжнародних воєнних конфліктах, які не підтримує значна частина населення цієї держави; здійснення державною владою політики, у результаті якої деградують моральні основи суспільства, руйнуються традиції, порушуються основи конституційного ладу; нездатність виконавчої влади адаптуватися і відповідати на актуальні виклики, передбачати й адекватно реагувати на умови внутрішнього та зовнішнього характеру, що мають властивість стрімко змінюватися [28, с. 39-40].

Серед причин кризи легітимності Безкоровайна Ю. Е. виділяє, по-перше, громадський застій, по-друге, широке поширення патерналістської ментальності, нерівність у розподілі благ і престижу, по-третє, бюрократизацію влади, націоналізм, етнічний сепаратизм і, по-четверте, проведення непопулярних у суспільстві реформ. Підсумовуючи погляди вчених, дослідниця робить висновок про те, що головними джерелами делегітимізації існуючого порядку є фактори соціальної незадоволеності громадян, пов'язані, як правило, з кризою суспільного розвитку (економічного, культурного, духовного, наукового і т.д.) [6, с. 197].

Канаєва О. Ю. зазначає, що молоді демократичні держави Східної Європи потерпають від кризи легітимності через розчарування не в демократичних цінностях чи інститутах демократії у цілому, а в окремих політичних силах чи лідерах. На думку дослідниці, до делегітимізації влади приводять наступні суспільні явища: посилення корупції та бюрократії; невідповідність реальної соціально-політичної практики і демократичних заяв, що проявляється у силових спробах вирішення проблем і тиску на засоби масової інформації; конфлікт між загальноприйнятими суспільними цінностями та егоїстичними інтересами представників влади; неможливість відстояти інтереси мас через відсутність для цього усіх необхідних механізмів; неприйняття федеральної влади, прояви націоналізму та етнічного сепаратизму у багатонаціональних державах; невпевненість

правлячих сил у легітимності власної влади; суперечності, які виникають всередині самої влади, між її гілками [30, с. 2-3].

Гаджиев К. С. зазначає, що для переважної більшості країн пострадянського простору проблема легітимності набула особливої актуальності і значущості. Дослідник пов'язує такий стан речей із руйнуванням там традиційних, ідеологічних і харизматичних механізмів легітимації, з відсутністю передумов, необхідних для переведення політичної системи на рейки демократії, з низькою ефективністю влади, сформованої за демократичними процедурами, яка, однак, зберегла безліч пережитків колишньої радянської системи.

Кризу легітимності або делегітимацію державної влади, за Гаджиевим К. С., може викликати цілий комплекс чинників, серед яких: протиріччя між заявленою місією держави і реальною політикою можновладців, нездатність органів державної влади ефективно виконувати свої функції; нездатність правлячих кіл адаптуватися до умов, що змінюються, оперативно реагувати на нові виклики; їх небажання захищати суспільство від таких соціальних хвороб як злочинність, наркомафія, корупція, фаворитизм; використання режимом нелегітимного насильства; різного роду соціальні та економічні пертурбації; військові конфлікти і т.д.

До числа причин делегітимації влади в багатонаціональних державах відносяться націоналізм, етнічний сепаратизм і ін. Влада, яка сформувалася з дотриманням всіх конституційно правових норм, але нездатна запобігти і вирішувати міжнаціональні протиріччя і конфлікти, протиріччя між центром і регіонами усіма наявними в її розпорядженні засобами, не може претендувати на легітимність в очах більшості громадян [17].

Одна із вітчизняних дослідниць, що займаються вивченням проблеми легітимності влади - Жаровська І. М. характеризує делегітимацію як «розчарування в ідеалах, концепціях політики, її цілях і методах, у людях, які її здійснюють», виділяючи наступні причини делегітимації влади: неузгодженість між пануючими у суспільстві універсальними цінностями та

політико-економічними інтересами правлячої еліти; суперечність між принципами демократичного суспільства та недемократичною соціально-політичною практикою; відсутність у політичній системі механізмів реального захисту інтересів народних мас та можливості мати доступ до влади і впливати на владні рішення; корумпованість державного апарату; націоналізм в його ультра радикальних проявах та етнічний сепаратизм у багатонаціональних державах; слабкість правлячої еліти й державної влади, протистояння одна одній різних гілок влади; нездатність влади вирішити існуючі в суспільстві нагальні соціально-економічні проблеми [27, с. 21].

Таким чином, криза легітимності, як результат делегітимізаційних процесів, є формою прояву політичної кризи і характеризується відкритим висловленням недовіри народу до існуючої влади. Правомірність існуючого соціального порядку під час кризи легітимності піддається сумніву і такий стан, у свою чергу, свідчить про те, що політична влада більше не є здатною переконати суспільство у необхідності оптимального функціонування державних інститутів.

Отже, термін «легітимний» походить з латинської мови і у дослівному перекладі означає «законний». Однак, сьогодні він вживається в дещо іншому значенні: всі сучасні підходи до визначення поняття «легітимність» тим чи іншим чином пов'язані з традиційним підходом Макса Вебера, який визначає легітимність як признання з боку підданих влади і авторитету правителів і готовність їй підкорюватися.

Явище легітимності є властивим тільки тій спільноті яка приймає принципи права за основу своєї життєдіяльності. Легітимність передбачає легальність, одночасно перебуваючи з нею у діалектичній єдності. Державна влада може бути легітимною, але не бути легальною, і навпаки. Однак, для будь-якого правління краще спочатку стати легітимним, а вже потім, як наслідок, легальним. Отримати юридичну, правову законність тим, хто взяв у свої руки владу, і домогтися підтримки народу нескладно. Тому й ціна такого формального, легального визнання влади не настільки велика, в порівнянні з

визнанням політичної влади народом, тобто легітимністю політичної влади. Легітимність влади не є сталою її характеристикою, тобто, характер та ступінь підтримки влади (її інститутів) суспільством постійно змінюється.

Будь-який політичний режим, владна система рано чи пізно може досягнути ситуації втрати довіри, підтримки свого курсу та методів здійснення владних повноважень населенням. Такий стан називається кризою легітимності. Криза легітимності – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Вона свідчить про те, що політична влада вже не здатна переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів. Такий стан неминуче приводить до дестабілізації системи державного управління і політичної системи в цілому.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники вказують на наступні основні причини виникнення кризи легітимності: неузгодженість між загальносуспільними цінностями і егоїстичними політико-економічними інтересами і намірами представників влади; поширення корупції у державному апараті; суперечності між загальноприйнятими принципами демократичного суспільства і реальною політичною практикою недотримання цих принципів; у багатонаціональних державах – радикальні прояви націоналізму на етнічний сепаратизм; неспроможність гілок влади функціонувати злагоджено; слабкість державної влади, внаслідок чого вона нездатна вирішувати існуючі в суспільстві нагальні соціально-економічні проблеми; невпевненість правлячих сил у своїй легітимності; соціальна незадоволеність громадян, пов'язана із кризою суспільного розвитку (економічного, культурного, наукового тощо); незаконне застосування владою насилля; участь держави у міжнародних військових конфліктах, які не підтримує значна частина населення або ж громадянські війни; проведення політики, у результаті якої деградує моральні основи суспільства, руйнуються традиції, порушуються основи конституційного ладу.

РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Легітимність влади фіксує рівень виправданості встановленого політичного ладу, а також рівень довіри суспільства до політичних інститутів. В Україні, яка є однією із країн, що трансформуються, втрата владою довіри є важливим показником кризи легітимності режиму, з усіма негативними наслідками, зокрема зростанням протестних настроїв та рівня відчуження громадян від політики. Падіння довіри населення майже до усіх політичних лідерів і діяльності політичних і соціальних інститутів наразі є одним із найпоширеніших політичних трендів у житті нашої країни.

Розглядаючи вітчизняні реалії та особливості кризи владної легітимності в Україні, Цокур Є. В. зазначає, що цей процес набув загрозливого характеру. Автор статті «Криза легітимності та особливості делегітимаційних процесів» аналізує різні історичні етапи українського державотворення і зазначає, що «взаємодія між владою та суспільством в Україні завжди залишала бажати кращого. Фактично, кожен з них жив власним життям, вимушено сприймаючи ідею співіснування та адаптуючись до її практичного виконання. Українська влада в новітній період, після здобуття незалежності 1991 року, весь час балансувала на межі легітимності – нелегітимності». Дослідник також пише, що кілька ситуативних криз легітимності української державної влади (1994 та 1999 років) засвідчили циклічність кризових явищ в українській політиці та державотворенні. Причому кожного нового циклу характер та глибина кризи легітимності політичної влади посилювалася. Варто зазначити, що між згадуваними циклами, які загалом співпадали з періодами обрання Президента України, проходило зазвичай 5-6 років [59].

Представники «Соціс-Гелап» у результаті опитування щодо рівня підтримки влади населенням, проведеного у травні 1997 року, констатували поділ респондентів на три групи:

1) ті, що повністю підтримують систему й соціальний порядок (4,3 % опитаних);

2) ті, що бачать у системі багато вад, але вірять у можливість її вдосконалення (39,9 %);

3) ті, що повністю відкидають соціальну систему й чинний у країні порядок і вбачають єдине рішення в глибоких та масштабних соціальних змінах (41,7 %) [34].

Тобто, ми бачимо, що проблеми у взаємодії влади із суспільством почали проявлятися ще з перших років незалежності.

Першою найбільш глибокою, резонансною та суспільно важливою стала криза легітимності української політичної влади кінця 2004 року.

Авторка статті ««Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти» Олена Новакова, зазначає, що Помаранчева революція продемонструвала глибоку кризу легітимності політичної влади в Україні та, зокрема, нездатність політичної еліти до компромісів і домовленостей в ході політичної боротьби. Однією з головних умов створення ефективної демократичної влади є вироблення системи державницьких цінностей, які консолідують політичні сили та поділяються усіма впливовими політичними гравцями. В Україні ж гострий дефіцит таких цінностей та конструктивних підходів виявився вже під час виборчої кампанії, коли замість дискусії щодо реальних варіантів вирішення соціально економічних проблем, кандидати в президенти вдавалися до брутального силового тиску одне проти одного, використовуючи технології провокування, розколу суспільства. Ворогуючі політичні еліти навіть не намагалися налагодити ефективні канали обміну інформацією, не було конференцій, зустрічей фахівців, круглих столів. Навіть дебати між кандидатами на пост Президента України перетворювалися на суцільні взаємні звинувачення та приховані погрози. Все це призвело до кризи легітимності виборчого процесу, владної еліти взагалі, а, відтак, і державної

влади. У громадян сформувалося суперечливе, негативне ставлення не тільки до кандидатів, але й до самих виборів.

Криза легітимності державної влади тоді вилилася у події, які зараз прийнято називати «Помаранчевою революцією». Результатом революції стала перемога на президентських виборах Віктора Ющенка. За Віктора Ющенка на президентських виборах в 2004 році проголосували майже 52% українців. Громадяни досить довго довіряли йому, в 2006 році – 29%, в 2007-му – 33%, в 2008-му – 23%. Але в 2009 році рейтинг Ющенка різко обвалився до 9%, а на виборах-2010 він набрав менше 5,5% голосів, що свідчить про втрату легітимності Президентом України. Разом із рейтингом довіри до Президента, падав і рейтинг довіри до Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Верховного Суду. [43, с. 29-30].

Результати соціологічного дослідження щодо громадської довіри до влади, здійсненого на замовлення Лабораторії законодавчих ініціатив компанією TNS в Україні у лютому 2011-го року показують, що Найменше довіри у Судів (14,3%), Прокуратури (17%), Міліції (17,4%) та Верховної Ради України (18,7%). Серед органів влади більше всього українці довіряють Президенту (31%). Також дослідження показує, що за період з вересня 2010 року по лютий 2011 року рівень довіри до Верховної Ради України скоротився на 2,7%, до Уряду – на 6,8%, до Президента найбільш суттєво – на 10,3%. Простежується і падіння рівня довіри до Судів (на 7,3%), Прокуратури (на 5,7%), Міліції (на 7,6%), Служби безпеки України (на 6,7%), Місцевих державних адміністрацій (на 7%) та Місцевих рад (на 5%) [54].

Під час подій 2013-2014-го років, коли представники владних інституцій повністю втратили довіру та підтримку населення, криза легітимності влади не лише наблизилася до своєї критичної межі, а стала доконаним фактом. Спротив суспільства під час подій, які пізніше отримали назву Революції Гідності, спровокував руйнацію системи нелегітимної та неефективної влади [61].

Киридон А. М. наголошує, що зміну ставлення влади до реалізації громадянами свого права на мирні зібрання і ситуацію, що склалася в грудні 2013-го року в Україні, необхідно аналізувати, починаючи задовго до Майдану та Революції гідності. Адже замість демократії в Україні сформувалась олігархічно-кланова модель політичного режиму. Ця гібридна модель, характеризуючись тісним зрощенням політики й економіки, формувалася поступово, набуваючи специфічних ознак за часів діяльності кожного з чотирьох президентів України. Невідповідність між задекларованими цілями української влади і реальним політичним процесом з часом стала набувати загрозливих розмірів, що, зокрема, привело до появи двох потужних Майданів: Помаранчевої революції (2004) та Євромайдану (осінь-зима 2013-2014 років) [32, с. 19]. Тут чітко проглядається перша із вищезазначених причин кризи легітимності: неузгодженість між загальносуспільними цінностями і егоїстичними політико-економічними інтересами і намірами представників влади.

Наступна причина невдоволення владою - поширення корупції у державному апараті. За майже чотири роки президентства В. Януковича його старший син Олександр став одним із найбагатших українців. Так само швидко збагачувалося й найближче оточення гаранта, а корупційних оборудок ставало дедалі більше. Середній і малий бізнеси зазнавали утисків з боку фіскальних та перевіряючих органів, великий - змушений був ділитися активами й грошми з представниками чинної влади [32, с. 18-19].

Корупція, крадіжки державного та громадського майна стали способом існування влади. За світовим індексом сприйняття корупції «Transparency International» Україна в 2013 році опинилася на 144-му місці в світі серед 178 держав – після Нігерії та Папуа-Нової Гвінеї. Варто зазначити, що у 2010-му році у тому ж рейтингу Україна посідала 141-е місце. Тобто, за три роки президентства Віктора Януковича, у рейтингу світового індексу сприйняття корупції ми опустилися на 3 сходинки [66].

На початку осені 2013 року у суспільстві багатьма соціологами фіксувалося зростання протестних настроїв. Систематичне нехтування потребами й проблемами як окремих громадян, так і громадянського суспільства в цілому, неповага до нього з боку влади, загострення економічної, політичної та соціальної кризи сприяли розвитку у суспільстві революційних настроїв [49, с. 38].

Відмова уряду Миколи Азарова від підписання Угоди про асоціацію України з ЄС й відтермінування Асоціації змусило людей вийти на площі міст. У масовій свідомості пересічного українця курс України у напрямі ЄС означав дійсну (а не фасадну) розбудову демократичних інституцій та демонтаж олігархічно-кланової моделі політичних відносин. Для переважної більшості жителів України ЄС асоціювався з верховенством права, повагою до особистості, прозорими правилами функціонування політичної системи тощо. Тобто українці очікували мирним шляхом розбудовувати демократію у своїй країні, долучившись до сім'ї європейських народів. Саме тому українці закривали очі на корумпованість влади, утиски свободи слова, відсутність прозорих правил гри в усіх сферах суспільного життя, оскільки сподівалися, що декларований владою євроінтеграційний курс наблизить Україну до демократичних стандартів [35, с. 86]. Таким чином, можемо спостерігати наявність ще однієї причини кризи легітимності - суперечностей між загальноприйнятими принципами демократичного суспільства і реальною політичною практикою недотримання цих принципів та слабкість державної влади, внаслідок чого вона виявляється нездатною вирішувати існуючі в суспільстві нагальні соціально-економічні проблеми. У той час, коли більша частина суспільства виступала за підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, влада обрала курс на Митний Союз, що передбачав узалежнення України від Росії.

В останні дні листопада, напередодні саміту у Вільнюсі, акції почали поширюватися по всій території України, а події набули міжнародного резонансу. Наступний етап (30 листопада 2013 р. – 22 січня 2014 р.)

відзначився ескалацією протесту і радикалізацією вимог, причиною чого став силовий розгін Євромайдану у ніч проти 30 листопада.

Відтак, закономірною є позиція аналітиків, які стверджують,

що саме силові структури, жорстоко розігнавши прихильників євроінтеграції на Майдані Незалежності, найбільше зробили для того, щоб на акції протесту вийшла величезна кількість людей [65, ст 149]. Отож, до уже згаданих факторів кризи легітимності можна додати ще незаконне застосування владою насилля.

Дослідження, проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 24 грудня 2013 року, показує наступні результати: найвищим рівнем недовіри відзначаються Верховна Рада України (-54%), суди (-52%), прокуратура (-48%), міліція (-48%). Далі за рівнем недовіри йдуть: політичні партії (-44%), Конституційний Суд України (-40%), уряд України (-36.5%), банки (-33%), засоби масової інформації Росії (-28%), Президент України (-27.5%), Служба безпеки України (-27%), місцева влада (-4%), Збройні сили України (-1.5%) [21].

Сергій Рахманін зазначає, що Євромайдан продемонстрував, що «в Україні сформувалася ядро громадянського суспільства, значне число активних громадян, здатних йти до кінця у відстоюванні своїх принципів, своїх переконань. Поки тільки ядро. Але мова йде про громадян, які навчаються впливати на політику держави, які готові впливати на владу, аж до її зміщення. Поки ще не так активно, не так організовано і, головне, не так осмислено і не так конструктивно, як хотілося б. Але цей вплив - факт, який засвідчує дорослішання суспільства».

Дані соціологічних досліджень показують, що політична система, сформована в Україні внаслідок подій 2013-2014-го р. р., також швидко увійшла у стадію втрати легітимності. Так, наприклад, ми можемо спостерігати падіння рейтингу Президента України П. Порошенка. За даними

загальноукраїнського соціологічного дослідження електоральних настроїв українців, що було проведено спільними зусиллями чотирьох соціологічних компаній: Центром соціальних та маркетингових досліджень «Социс», Київським міжнародним інститутом соціології, Соціологічною групою «Рейтинг» та Центром Разумкова у період з 28-го жовтня по 14-е листопада, найбільшу підтримку на президентських виборах, якби вони відбулися через тиждень після проведення дослідження, отримав би П. Порошенко (свої голоси за нього готові були віддати 16,1% респондентів). Друге та третє місце займали Ю. Тимошенко (14,4%) та С. Вакарчук (12,1%) [47]. Дослідження, проведене спільно Центром «Соціальний моніторинг», Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка, Київським міжнародним інститутом соціології та Соціологічною групою «Рейтинг» осінню 2018-го року, демонструє дещо іншу картину: найбільше респондентів віддали б свої голоси за Ю. Тимошенко (13,4%), друге місце – у В. Зеленського (7,6%), далі – А. Гриценко та П. Порошенко, за яких віддали би свої голоси 7% респондентів [26]. За результатами загальнонаціонального соціологічного дослідження, яке проводив Центр Разумкова у лютому 2019-го року, серед кандидатів на посаду президента лідером був В. Зеленський, за якого мали намір віддати свої голоси 17,5% респондентів, за П. Порошенка готові були проголосувати 13,1%, а за Ю. Тимошенко – 11,5%.

Таким чином, ми можемо спостерігати, як змінювався рейтинг президента: якщо у 2017-му році П. Порошенко був лідером серед можливих кандидатів, то і результати дослідження у 2019-му році, і самі чергові вибори Президента України, у другому турі яких П. Порошенко набрав 24,45% голосів і поступився першим місцем В. Зеленському (73,22%) [13] є свідченням падіння рівня підтримки політика населенням.

Меджитов М. Е. серед основних причин падіння рейтингу глави держави виділяє:

- невиконання передвиборчих обіцянок;

- конфлікт на сході країни;
- економічну ситуацію в Україні;
- поглиблення міжконфесійного розколу;
- політичну кризу;
- відсутність діалогу між владою і суспільством.

Дослідник також зазначає, що підписання договору про безвізовий режим із Євросоюзом, що було однією із передвиборчих обіцянок глави держави, не сильно вплинуло на його рейтинг, адже, по-перше, громадяни України не мають фінансової можливості скористатися даним привілеєм, а, по-друге, підписана угода про безвізове відвідування громадянами України країн членів ЄС не дає можливості легального працевлаштування, з чим багато українських громадян асоціювали підписання цієї угоди. Саме цей факт, на думку Меджитова М. Е., і не дозволив П. Порошенко підвищити свій рейтинг [40, с. 83-84].

З'ясовуючи, як змінювався в останні роки рівень легітимності влади в Україні, варто також звернути увагу на дослідження довіри громадян України до суспільних інститутів. Так, згідно із соціологічним дослідженням, проведеним Центром Разумкова у квітні 2017-го року главі держави довіряють 22% опитаних, не довіряють - 71,9%. Спостерігається низький рівень довіри громадян до парламенту, уряду держави. Верховній Раді довіряють 9% респондентів, не довіряють - 86,6%, Кабінету Міністрів, відповідно, - 12,8% і 81,9% [51]. Низький рівень довіри до державної влади демонструють також результати дослідження 2018-го року: Президенту України довіряють 13,8% опитаних, не довіряють – 80,6%, Уряду – відповідно 13,7% і 80,7%, Верховній Раді – відповідно 10,3% і 85,6%, Національному банку – відповідно 14,1% і 76,2%, Верховному суду – відповідно 10,6% і 75,2%. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 8,6% опитаних, не довіряють – 85,3% [24]. У 2019-му році маємо наступні результати: недовіра найчастіше висловлюється державному апарату (чиновникам) (83% їм не довіряють), Верховній Раді України (82%),

судовій системі (78%), політичним партіям (77%), Уряду України (75%), комерційним банкам (75%), Президенту України (71%), Прокуратурі (70%), Національному банку України (68%), Верховному Суду (65%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (65%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (64%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (64%), Антикорупційному суду (62%), Конституційному Суду (62%), профспілкам (58%) [48].

Аналізуючи причини втрати владними інституціями довіри населення, Меджитов М. Е. зазначає, що низький рівень довіри до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України зумовлений:

- направленістю їх діяльності на реалізацію кон'юнктурних або особистісних інтересів;
- перетворенням вищих органів законодавчої та виконавчої влади на арену політичного протистояння «Президент – парламент - уряд»;
- прийняттям вищими органами державної влади непопулярних рішень, які не користуються підтримкою населення (скорочення субсидій для малозабезпечених, припинення регулювання цін на соціально значущі товари, підвищення віку виходу на пенсію і т. д.);
- неефективним способом вирішення кадрового питання (кадри призначаються не за принципом професіоналізму а за принципом політичної та економічної значущості);
- формуванням деструктивної діяльності парламенту (проходження до парламенту різних за ідеологією і політичними поглядами сил сприяло формуванню конфліктності в законодавчому органі України, що стало першою і основною причиною неготовності консолідувати всі політичні сили для подолання суспільно-політичної кризи в державі);
- залежністю представлених у Верховній Раді партій від думки і орієнтацій свого лідера;
- відірваністю народних обранців від суспільства [40, с. 85-87].

Низький рівень довіри Верховній Раді і Кабінету Міністрів, як зазначає Меджитов М. Е., пов'язані з тим, що діяльність цих органів спрямована на реалізацію кон'юнктурних або особистісних інтересів, і в меншій мірі вони стурбовані проблемами суспільства.

Законодавчий і виконавчий органи стали ареною політичних протистоянь Президент - парламент - уряд. Кабінет Міністрів України, як найвищий виконавчий орган держави, не може забезпечити гідне життя українського суспільства ставши однією зі сторін триваючого політичного конфлікту. Вся діяльність уряду носить кон'юнктурний і несистемний характер. Прийняті рішення виявляються непопулярними і не знаходять достатньої підтримки в суспільстві:

- у сфері ЖКГ (зростання тарифів на комунальні послуги);
- в соціально-економічній сфері (скорочення субсидій для малозабезпечених, припинення регулювання цін на соціально значущі товари, підвищення віку виходу на пенсію і т. д.).

Однією із основних причин падіння рівня легітимності органів державної влади дослідники визначають ігнорування Конституції України представниками політичної еліти. Основний закон держави став заручником в політичному протистоянні, як між різними гілками влади, так і окремими політичними лідерами. Суб'єкти такого політичного протистояння негативно висловлюються щодо Конституції, помічаючи, як їм здається, протиріччя або недоробки.

Таким чином, під цим приводом намагаються обходити норми, прописані в Основному законі. Фактично діяльність органів влади почала виходити за рамки законності. Постійні спроби внести в Основний Закон будь-які поправки приносять лише миттєву вигоду, ще більш заганняючи в глухий кут ситуацію, що склалася в Україні. Всі ці маніпуляції з Конституцією за такий короткий термін існування незалежної української держави призводять лише до того, що авторитет Основного Закону суттєво падає в свідомості всього суспільства [40, с. 83].

На думку М. Ставнічук, «в будь-якій державі Конституція є фундаментом державності, основою всієї правової системи. У той час як в країнах сталої демократії йде буденна кропітка робота з реалізації Конституції держави, велич якої забезпечується гарантуванням її положень в реальному житті, в Україні діють дещо інші підходи в цій сфері. Політики в Україні забувають, що дотримання Основного Закону та його стабільності прямо стосується основної ознаки демократичної держави - легітимності влади. Легітимність і стабільність Конституції є основними критеріями довіри і поваги до влади» [53].

Суспільство має бути впевненим в Конституції і у тому, що її норми непорушні і гарантовані. У свою чергу, влада повинна у своїй діяльності спиратися на норми, прописані в Основному Законі, і забезпечувати їх системне функціонування. Тільки таким способом можна забезпечити легітимність державної влади.

Необхідно відзначити, що ще однією причиною такого низького рівня довіри громадян до уряду є те, яким чином вирішується кадрове питання. Саме це питання є найбільш політизованим, оскільки кадри дуже часто призначаються не за принципом професійної підготовки, а за принципом політичної або економічної значимості. «Починаючи з 2014 року в українському уряді побувало безліч «варягів» - представників багатьох держав, таких як: Грузія, Латвія, Польща, Швеція, США. Вважалося, що вони зможуть побороти корупцію серед українського чиновництва. Мода на «варягів» підносилася суспільству як необхідний елемент для вступу в «європейську сім'ю». Рівень професіоналізму іноземних фахівців не завжди відповідав займаній посаді» [40, с. 84].

Це ж стосується і українських фахівців, які займають посади в уряді завдяки кулуарним домовленостям між різними політичними силами. При таких домовленостях менш за все цінуються професіоналізм, вміння та навички.

Відсутність професіоналізму та здатності самостійно приймати рішення в діяльності Кабінету Міністрів і, як наслідок, погіршення добробуту українського суспільства з одного боку та постійна участь в політичному протистоянні з главою держави і парламентом з іншого боку є основними причинами низького рівня довіри українських громадян [40, с. 85].

Мінімальний рівень довіри громадян демонструє, що дії політичної еліти не знаходять підтримки в суспільстві. Влада стрімко втрачає легітимність і це може привести до дуже серйозних наслідків. Падіння рівня довіри до органів влади ніяк не сприяє вирішенню суспільно-політичної кризи в Україні, що виникла у 2013-му році і є фактором, що призводить до настання кризи легітимності.

Серед причин які призводять до різкого падіння рівня довіри у суспільстві до ключових державних інститутів, Пидоненко Д. М. виділяє як об'єктивні (ті що відіграли роль сприятливого середовища) і суб'єктивні причини (які змушують українців змінювати своє ставлення до влади). Об'єктивними чинниками у цьому процесі виступають: затяжний характер економічної кризи; посилення владної вертикалі у державному управлінні, як наслідок - звуження інституційних можливостей громадян України впливати на політичний процес; слабкість громадянського суспільства; посилення контролю над ЗМІ з боку влади, тощо.

Однак, важливішу роль у зниженні рівня довіри в українському суспільстві до державних інститутів, на думку дослідника, відіграють саме суб'єктивні чинники, а саме, величезним кредит довіри та сподівань з боку суспільства, які надавало суспільство політикам протягом усієї історії незалежності. Невирішення актуальних для України проблем, зокрема економічної, збільшення прірви між бідними та багатими, погіршення економічного положення більшості українців, при збільшенні прибутків окремих серед них – найбагатших; геополітичної – затягнутість переговорів з ЄС, погіршення відносин з Росією [44, с. 88-89].

Варто також зазначити, що низький рівень довіри сам по собі не може бути свідченням втрати владою підтримки взагалі. Однак, ігнорувати значення показника довіри до політичних лідерів та інститутів не можна, адже зазначений фактор сприяє кризі легітимності. Неефективна діяльність правлячої еліти, здійснення реформ за рахунок поглиблення різниці в доходах між бідними та заможними призводять до звуження соціальної опори влади, наростаючого відчуження громадян від політики загалом [44, с. 89].

Хоча деякі дослідники стверджують, що саме низький рівень довіри українських громадян до політичних інститутів привів до формування кризи легітимності влади, а це, у свою чергу, може привезти до серйозних наслідків у майбутньому [40, с. 86].

Очевидно, що тільки ефективні дії реформаторів, спрямовані на поліпшення життя людей, спроможні підвищити показник довіри та викликати повагу до влади. Це, у свою чергу, забезпечує легітимацію державної влади «знизу». Крім того, сприяння формуванню культури довіри є одним із актуальних завдань, які повинні виконувати політичні лідери у посткомуністичних суспільствах. Зокрема, робити це слід через власну поведінку як взірць для наслідування з боку соціуму [34].

Кризовий характер легітимності влади в Україні виявляється, перш за все, у низькому рівні лояльності громадян до основних напрямів діяльності влади та прийнятих владними структурами рішень. Основними проявами такої кризи, як зазначає Горбатенко І. А., є:

- відсутність терпимості у сфері соціально-політичних інтересів різноспрямованих політичних сил, що справляє деструктивний вплив на прийняття політичних рішень;
- неусвідомлення громадянами необхідності досягнення національної згоди на основі Конституції України як системи загально визнаних політико-правових принципів;
- апеляція окремих політичних сил до національних почуттів та очікувань окремих груп населення, їх експлуатація;

- ескалація надмірних вимог до влади;
- низький рівень ефективності політичної влади що є одним із основних показників її здатності впливати на визнання народом оптимальності існуючих політичних інститутів для даного суспільства, утверджувати фактичну результативність політичної системи, тобто ступінь реалізації основних функцій державного управління;
- непослідовність і слабкість влади у прийнятті рішень, неадекватне суспільним потребам забезпечення політичного принципу, згідно з яким гарантувати стабільність і безпеку може тільки авторитетна влада й відповідно до цього авторитетним і легітимним буває врядування, спроможне захищати всіх і забезпечувати безпеку та стабільність;
- корумпованість влади, широкомасштабне поширення корупції на різних «поверхах» бюрократичної системи [20, с. 24-25].

Особливу увагу, як зазначає автор статті «Проблеми і перспективи подолання кризи легітимності влади в Україні», слід приділити останньому пункту, адже саме корупція є визначальним чинником делегітимізації влади в Україні. Корумпованість влади пов'язана із надзвичайно високим ступенем криміналізації життєво важливих сфер функціонування держави й усього суспільства, низьким рівнем правового забезпечення модернізації суспільства, відсутністю балансу у діяльності всіх гілок влади, незабезпечення дієспроможності державних та управлінських структур. Усі ці чинники створили небезпечну ситуацію в нашій країні та сприяють розвитку і укоріненню корупції, яка уже встигла стати невід'ємним складником усього суспільного організму. Політична еліта в Україні прагне максимально використовувати державні можливості, помилки соціально-економічного реформування, недосконалість національного законодавства для збагачення та реалізації власних егоїстичних інтересів, що є причиною недовіри населення до вищих ешелонів влади [20, с. 25].

На важливість показника корумпованості влади як чинника, що провокує виникнення та поглиблення кризи легітимності, вказує і Цокур Є.В.: «Всеохоплююча корупція, безкарна можливість конверсії влади в матеріальне багатство є серйозним симптомом наростаючої і небезпечної кризи владної легітимності та ознакою неефективності обраної моделі політичного управління. З іншого боку, якщо у влади є можливість виявляти, осуджувати та протистояти корупції, вдосконалюючи систему управління, це може служити доказом демократичного, легітимного функціонування політичної системи». До числа основних причин делегітимації влади дослідник також відносить націоналізм, сепаратизм та втрату владною елітою віри у правомірність своєї влади і втрату цілісності самої владної еліти.

Як свідчення високого рівня корумпованості влади в Україні, можна навести позиції нашої країни у рейтингу країн світу за індексом сприйняття корупції, який щороку складає антикорупційна організація Transparency International. У 2000-му році ми займали 87-ме місце серед 90-ти. Тоді вищий рівень корупції спостерігався тільки у Азербайджані, Нігерії та Югославії. У 2004-му році Україна у тому ж рейтингу посіла 122-ге місце зі 145-ти, а у 2013-му 144-те зі 175-ти. У рейтингу 2020-го року ми зайняли 117-те місце зі 179-ти [66].

Перед українськими владними силами наразі стоїть важливе завдання – подолати сучасну кризу легітимності, для чого необхідно, перш за все, визначити причини, що призвели до її настання та особливості делегітимаційних процесів у нашій країні.

Зауважимо, що причини делегітимації інститутів влади в Україні мають спільну природу з подібними процесами в інших суспільствах, що трансформуються, а також пов'язані із тенденціями суто українського походження [37, с. 4].

Криза влади в Україні є одним із найбільш вагомих чинників нестабільності політичної системи, чим користуються внутрішні та зовнішні актори для реалізації кон'юнктурних та геополітичних цілей [40, с. 82].

Так, автори статті «Феномен легітимності державної влади в Україні» наводять наступні причини настання кризи легітимності влади в нашій країні:

- відсутність згоди у суспільстві відносно політичної влади;
- невизнання громадянами процесу прийняття політичних рішень;
- невідповідність цих рішень домінуючим у суспільстві уявленням про право і справедливість;
- надмірна конкуренція у боротьбі за владу;
- політична пасивність мас;
- нездатність правлячої еліти посилити свій політичний вплив;
- домінування приватної сфери над публічною, що призводить до: зниження інтересу до політики; перетворення політики на TV-шоу або театр абсурду, де ніякі дії політичних акторів не мають логічного завершення; визначення рівеня довіри до політиків і політичних сил загалом, ступенем задоволення власних приватних інтересів.

Калюжна Ю. І. хронологізує кризи легітимності влади в Україні та презентує їх через п'ять періодів:

I період (1991 р. – 1999 р.) – протиріччя між пострадянським спадком та демократичними ідеалами.

II період (1999 р. – 2004 р.) – інверсія до авторитаризму, клановості та корумпованості.

III період (2004 р. – 2010 р.) – «фантом» або «ілюзія» демократії – «Помаранчева революція».

IV період (2010 р. – 2013 р.) – «тотальна» або «гранична» криза довіри – «Революція Гідності».

V період (2013 р. – 2015 р.) – «загроза» або «ризики» чергової легітимаційної кризи.

У статті «Легітимаційні стратегії як фактор ефективного державотворення» дослідниця вказує на циклічність та незавершеність кризи легітимності державної влади в Україні. ««Демократичний тріумф» – омріяний українцями на Майдані у 1991 р., 2004 р., 2013 р. – раз у раз

нівелювався тотальним розчаруванням». Отримуючи кредит довіри від населення, політичні еліти кожного разу зневажливо ставились до його реалізації. Недотримання передвиборчих лозунгів та обіцянок призводило до того, що державна влада знову ставала на шлях втрати легітимності.

Як констатує більшість дослідників, Україна не раз отримувала «демократичний рестарт» і робила величезний крок назустріч демократії та її цінностям, проте не могла раціонально використати цей потенціал. Наслідком такого стану речей ставала заміна довіри та авторитету розчаруваннями та зневірою у політичних інститутах та державній владі.

Причини поширення «легітимаційних криз» влади в сучасній українській державі Калюжна Ю. І. вбачає у тому, що українська демократична форма наповнена невизначеним змістом, який частково складається з пережитків тоталітарно - авторитарного минулого, а частково – з новітніх демократичних явищ. Таким чином, ми маємо демократичну (за формальними ознаками) владу, яка продукує недемократичні політичні рішення і дії [29, с. 75-77].

Провідна більшість політологів та соціологів першопричину кризи легітимності державної влади політичному просторі України вбачає діяльність або бездіяльність політичної еліти.

До прикладу, Макеев С., аналізує проблеми легітимації політичної влади в умовах транзитивних перетворень та стверджує, що «численні політичні кризи української держави, незалежно від їх конкретних причин та форм, стали виявом хронічної кризи легітимності» [38, с. 5].

Досліджуючи причини кризових явищ в Україні, автор статті «Десятирічна криза легітимності правлячих кіл» говорить про те, що здобуття Україною незалежності не призвело до реальної зміни політичної еліти. Відсутність суттєвих економічних та соціальних успіхів у державі змусили правлячу еліту шукати технології, які дозволять компенсувати дефіцит легітимності, а не подолати першопричини легітимаційної кризи.

Безпосередньо з кризою політичної еліти кризу легітимності державної влади в Україні пов'язують й інші українські аналітики. На думку О. Дергачевої та В. Полохала: «у посткомуністичних країнах, принаймні в більшості з них, владу номенклатури ніхто й ніколи насправді повністю не скасовував і не відбирав, сама номенклатура свою владу добровільно ніколи й нікому повністю не віддавала, а комуністично-номенклатурна система влади ніколи й ніде повністю не щезала» [22, с. 54].

Розглядаючи вітчизняні реалії та особливості кризи владної легітимності в Україні варто зазначити, що цей процес набув загрозливого характеру. Причинами перманентної кризи легітимності політичної влади в Україні деякі дослідники називають те, що «...не сформувалася соціальна сила, спроможна очолити процес модернізації. Сучасний підприємницький прошарок складає в основному «буржуазія в першому поколінні». Така буржуазія має досить низький рівень культури і освіти та не володіє баченням історичної перспективи, вдається до нецивілізованих методів привласнення матеріальних благ. Своєю поведінкою ця соціальна група дискредитує саму ідею модернізації та непрямом підтримує політичні сили, що виступають з позицій негативного популізму...» [43, с. 32].

Новакова О. також стверджує, що в Україні ще не сформувалася соціальна сила, спроможна очолити процес модернізації. «Буржуазія в першому поколінні», яка складає сучасний підприємницький прошарок, має досить низький рівень культури і освіти, не володіє баченням історичної перспективи, вдається до нецивілізованих методів привласнення матеріальних благ. Своєю поведінкою ця соціальна група дискредитує саму ідею модернізації та непрямом підтримує політичні сили, що виступають з позицій негативного популізму. Життєздатна еліта формується в процесі тривалого стабільного розвитку суспільства. «У нас же відбувся раптовий викид у псевдоеліту, в якій змішалися осколки радянської партійної номенклатури, найметикованіші «ребята» з пізньокомсомольського

господарства, політичні кар'єристи демагоги, сумнівного походження скоробагачки», - зазначає дослідниця.

Також до причин критично низького рівня легітимності політичної влади в Україні можна віднести не тільки «...надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені...» [39, с. 63].

На думку Цокура Є. В., «справжні причини кризи легітимності політичної влади в Україні є більш глибокими та менш помітними суспільству. Вони лежать в основі свідомості, культури, психології та світосприйняття певної частини населення, усвідомлення сутності влади, шляхів її досягнення та утримання, відсутності тривалої традиції державотворення, врядування та налагодження взаємодії між особистістю, суспільством та державою» [59].

Особливістю легітимаційних криз в Україні дослідник називає їх циклічність та незавершеність. Тобто, як правило, криза легітимності влади не призводила до вирішення нагальних проблем, що накопичилися у взаєминах між державою та суспільством, як це зазвичай буває, а лише тимчасово послаблювала їх. Таким чином, щоразу відтерміновувалося та переносилося на майбутнє вирішення головних проблем, які й лежали в основі кризових явищ. В результаті, Україна протягом багатьох років знаходилася у ситуації надглибокої кризи легітимності політичної влади, яка є набагато більш небезпечною, ніж ситуативна суспільно-політична та глибока економічна криза. Суспільство зневірилося не лише в діях органів влади, але й обґрунтовано та правомірно ставить під сумнів загальні засади державності та державотворення.

Загалом, криза легітимності політичної влади є типовим явищем для перехідних, революційних, перебудовчих періодів та країн, що мають слабкі традиції власного державотворення, слабо структуровану та малосвідому політичну еліту, низький рівень політичної свідомості та культури населення, чи є залежними від рішень та дій інших, більш впливових, держав [59].

Отже, легітимність влади не є сталою її характеристикою, у різні періоди історії української державності рівень легітимності державної влади був різним. Однак, можна констатувати, що взаємодія між владою та суспільством в Україні завжди залишала бажати кращого. Українська влада в новітній період, після здобуття незалежності 1991 року, весь час балансує на межі легітимності – нелегітимності. Кілька ситуативних криз легітимності української державної влади засвідчили циклічність кризових явищ в українській політиці та державотворенні. Причому кожного нового циклу характер та глибина кризи легітимності політичної влади посилюється. Варто зазначити, що між згадуваними циклами, які загалом співпадають з періодами обрання Президента України, проходить зазвичай 5-6 років. Тобто, рівень легітимності державної влади в Україні зростає із обранням нового Президента і падає упродовж його каденції.

Соціологічні дослідження свідчать про стрімке падіння рівня довіри населення України до інститутів влади, зокрема, до Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Будучи одним із найвагоміших чинників нестабільності політичної системи, криза легітимності влади в Україні має спільну природу з подібними процесами в інших суспільствах, що трансформуються, однак, пов'язана також із тенденціями суто українського походження. Вона є результатом, перш за все, корумпованості влади. Всеохоплююча корупція, безкарна можливість конверсії влади в матеріальне багатство є серйозним симптомом наростаючої і небезпечної кризи владної легітимності та ознакою неефективності обраної моделі політичного управління.

Серед інших причин низького рівня легітимності владних інституцій у нашій країні науковці виділяють: надмірну конкуренцію різноспрямованих груп у боротьбі за владу; відсутність у суспільстві згоди щодо проведення державної політики; низький рівень підтримки населенням процесу прийняття рішень та невідповідність цих рішень суспільним настроям та

уявленням про право і справедливість; домінування приватної сфери над публічною; відсутність активності мас у політиці.

Кризу легітимності державної влади в Україні також пов'язують із глибокою кризою політичної еліти. Провідна більшість політологів та соціологів першопричину кризи легітимності державної влади політичному просторі України вбачає саме у діяльності або бездіяльності політичної еліти. Несформованість політичної еліти, бажання політиків збагатитися на владі, а не покращити ситуацію в країні, призводять до втрати населенням довіри як до окремих політичних лідерів та діячів, так і до державних інститутів і державної влади в цілому.

Особливостями легітимаційних криз в Україні можна назвати їх циклічність та незавершеність: як правило, криза легітимності державної влади не призводила до вирішення нагальних проблем, що накопичилися у взаєминах між державними інституціями та суспільством, як це зазвичай буває, а тільки послаблювала їх на певний час. Таким чином, вирішення основних проблем, що були причинами настання кризи, щоразу відтермінувалося та переносилося на майбутнє.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Легітимність влади створюється як результат відданості людей певному режиму, їх готовності з ним співпрацювати, та прямо пов'язана з інтересами людей. Оскільки інтереси різних кіл населення неоднакові, оскільки інтереси навіть тих кіл, на які спирається державна влада можуть бути задоволенні лише частково, легітимність державної влади не може мати універсальний, всезагальний характер. Те, що є легітимним для одного кола населення, може бути нелегітимним для іншого.

До найбільш загальних принципів політичної легітимності зазвичай відносять «відповідність політичного порядку глибинним народним уявленням і віруванням про порядок підпорядкування; взаємне виправдання влади і суспільства; ефективність порядку з точки зору зростання чисельності населення, економічного добробуту і безпеки; відповідність порядку підпорядкування основним міжнародним принципам побудови певного суспільного порядку» [23, с. 31].

Таким чином, принципи легітимності формують сутність державної влади і політичного режиму. Виходячи з принципів легітимності можна сформулювати і її функцію. Її головна, по суті єдина, функція полягає в забезпеченні згоди в суспільстві з приводу існуючого режиму, його законності, участі мас в підтримці політичного режиму, створення умов для підвищення і під тримання авторитету влади. Ця функція орієнтована на створення системи взаємин між суспільством і владою, здатної тримати в покорі народ за його згоди і підтримки діючої влади [31, с. 86-87].

Ціннісний зміст держави багато в чому визначається критеріями легітимності державної влади та окремих її гілок. Поняття легітимності, за Коваль О. Я., є найважливішою характеристикою цінності держави, оскільки легітимною вважається така державна влада, що приймається на родом і опирається на його добровільну згоду підкорятися прийнятим рішенням і

здійснюваній діяльності. Оскільки така державна влада сприймається як справедлива і правомірна, то визнання легітимності влади - це свідчення ціннісного змісту держави для населення [33, с. 51]

Тому пошук шляхів подолання кризи легітимності державної влади залишається важливим завданням політичних лідерів, адже від рівня легітимності залежить ефективність та стабільність політичної системи, загальний добробут та процвітання країни, зокрема, на міжнародній арені [5, с. 111].

Подолання кризи легітимності влади в Україні з усіма її особливостями неможливе без попереднього розгляду спроб пошуку ефективної моделі легітимації влади у практиці українського державотворення.

Легітимація державної влади визначається не тим, що написано або сказано представниками влади, а практичними діями цієї влади, способами розв'язання нею ключових питань життя суспільства та окремих громадян.

Народ завжди розрізняє дії влади, спрямовані на задоволення окремих меркантильних інтересів представників цієї влади чи різних кланів, і ті дії, що спрямовані на врахування інтересів і потреб кожного громадянина та суспільства загалом. Розбіжності інтересів політичної еліти та більшості народу повсякчас містять в собі загрозу поступової делегітимації влади, істотно знижуючи довіру до вищих державних органів влади і, як наслідок, провокуючи настання або поглиблення кризи легітимності. [33, с. 58].

В історії української державності було декілька спроб пошуку вдалої моделі легітимації влади. Доцільно буде розглянути їх, виділивши декілька окремих легітимаційних періодів. Характерною рисою кожного з періодів було домінування певного джерела забезпечення легітимності та налаштованих під нього моделей легітимації влади. Хронологічні межі є умовними, встановленими на основі аналізу галузевих досліджень та суб'єктивної оцінки розвитку та трансформації політичної системи України [5, с. 111].

Зміни, які відбулися у нашій країні на початку 90-х років ХХ ст., призвели до трансформації політики, технологій та методів легітимації влади. Модель легітимації, отримана у спадок від радянської влади, вже не була дієвою в умовах незалежності, адже ґрунтувалася на використанні сили та примусу, а нової ефективної моделі створено не було. Ця ситуація була ускладнена ще й тим, що правляча еліта майже не змінилася персонально і продовжувала керувати країною, спираючись на ті ж методи та технології, що і колишня радянська влада.

Політичний режим першого десятиліття незалежності, будучи політично, економічно неефективним та безперспективним, поступово втратив кредит довіри та легітимності, який він отримав після здобуття Україною незалежності 1991 року. Представники правлячої еліти не врахували той факт, що легітимність на відміну від влади, не можна отримати в повне використання на певний час. Її потрібно весь час підтримувати ефективними та суспільно значимими справами та діями [5, с. 112].

Через неспроможність і небажання правлячої еліти змінити технології легітимації, а також через атмосферу свободи та відкритості, наочний приклад соціально-політичного та економічного росту у деяких країнах колишнього Радянського Союзу, супротив існуючому в Україні правлячому режиму почав рости і став помітним уже на початку 2000-х р. р., а кульмінацією його стала «помаранчева революція» у 2005-му році [60, с. 153-154], яка продемонструвала глибоку кризу легітимності політичної влади в Україні, нездатність політичних еліт до компромісів і домовленостей в ході політичної боротьби [43, с. 29].

Таким чином, першим легітимаційним етапом був період від 1991-го до 1999-го року. Він характеризується: застосуванням технологій легітимації, що спиралася на ідеологічні джерела, використання примусу; наявністю розбіжностей між цілями та завданнями державотворення та легітимації, що озвучувалися публічно, і тими, що малися на меті провладною елітою. У цей період «актуалізація питання розбудови держави маскувала бажання

реалізації владних амбіцій окремих політиків, високопосадовців та їхнього оточення» [60, с.154].

Другий етап охоплює 1999-2004 р. р. і відрізняється домінуванням адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелами якої є застосування сили, примусу та маніпуляцій. Провладна еліта в Україні, взявши курс на побудову авторитарного режиму, не змогла його реалізувати і була змушена дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій. Наприкінці 90-х р. р. стало помітно, що влада, зберігаючи видимість демократичних процедур управління та забезпечення легітимності, одночасно проводить політику, характерну для авторитарного режиму. Однак, спроба його встановити виявилася невдалою через тиск зовнішніх джерел забезпечення легітимності, міжнародних організацій та керівництва певних країн.

Президентські вибори 1999-го року та парламентські вибори 1998-го на 2002-го р. р. стали яскравою демонстрацією того, що суспільство втратило контроль над владою. Використання на практиці методів проведення виборів, які ґрунтувалися не на вільному волевиявленні громадян, а на маніпулятивних технологіях, призвело до того, що самі вибори, які мали би бути формою здійснення прямої демократії, стали лише прикриттям для подальшої узурпації влади окремими кланами та фінансово-промисловими групами. Цей факт, у свою чергу, послугував причиною виникнення соціального протесту, який у 2004-му році вилився у Помаранчеву революцію [60, с.155].

Фактори, що послугували тоді підґрунтям кризи легітимності виборчого процесу та владної еліти загалом, детально розглядає автор статті ««Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти», - Новакова О. В., - вказує на такі проблеми, що виникли тоді в українському суспільстві: гострий дефіцит конструктивних підходів під час виборчої кампанії, коли замість дискусії щодо реальних варіантів вирішення нагальних соціально-економічних та політичних проблем, кандидати у президенти вдавалися до

силового тиску одне на одного; використання технологій провокування та розколу суспільства; неспроможність ворогуючих політичних еліт налагодити канали обміну інформацією; глибокий культурний, майновий і статусний розрив між вузькою управлінською елітою і рештою населення [43, с. 29-31].

Упродовж перших двох періодів задля підтримання міфу державотворення та забезпечення легітимності, суспільству владою було запропоновано кілька ідей, реалізація яких відволікала громадян і унеможлиблювала їх посягання на владні повноваження. Це, зокрема:

- ідея «сильної» влади, що покликана була сприяти якомога швидшому та ефективнішому становленню сильної незалежної держави, здатної відповідати на усі внутрішні протистояння та зовнішні виклики. Такий підхід зазвичай характерний для поставторитарних суспільств і завдяки йому представники органів державної влади намагаються приховати свою слабкість, непрофесіоналізм та бажання узурпувати владу.
- ідея національного відродження, що передбачала консолідацію суспільства та надання так званої «авансованої» легітимності державним інститутам та владній еліті з метою реалізації заявленої національної ідеї в умовах складного геополітичного становища [60, с. 155].
- ідея розбудови громадянського суспільства, що завжди гарантує відтворення процесів демократизації. Однак, в Україні авторитарний спосіб управління, навпаки, гальмував його розвиток. Це виявлялося у формуванні політичних партій під конкретну особу для участі у виборах; лобіюванні корпоративних інтересів та інтересів бізнесу; переорієнтації партійної ідеології, в залежності від суспільних настроїв [9, с. 60-61]. Варто зазначити, що насправді громадянське суспільство самоінституціоналізується і не може бути побудоване у наказовому порядку. Таким чином, з метою створення видимості

підтримки державних інститутів з боку суспільства і умов для самолегітимації режиму, формуються лише псевдогромадянські інститути.

- ідея захисту держави та її розбудови, яка поєднує у собі елементи усіх вищезазначених положень. Справжньою метою висування такої ідеї виступає узурпація влади, її утримання та відсторонення суспільства від реальної участі у здійсненні державної політики.

Така стратегія державотворення та реалізація вказаних моделей легітимації призвела до уповільнення темпів розвитку, втрати ресурсів та легітимаційного потенціалу.

Третій період, – кінець 2004-го – початок 2006-го року, – відрізняється від попередніх джерелами легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. «Помаранчева революція» означила перехід до так званої персоналізованої легітимації, джерелом якої стали особистісні якості окремого лідера та активна позиція суспільства. Однак, як показала практика, така модель легітимації, у порівнянні із попередніми, була найменш дієвою. Причиною цього стали, перш за все, невідповідність заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади; відсутність бажання та можливостей провести докорінні зміни стилю управління та реформування політичної системи країни. Амбіції влади та особисті інтереси пересилили необхідність виконання передвиборчих обіцянок. Суспільство, яке надало «помаранчевим» лідерам небачений як для історії України кредит легітимності та довіри, було розчароване. Швидко було зручновано ідеалістичне бачення майбутнього держави та суспільства і, як наслідок, криза легітимності влади в цілому та її лідерів поодиноці, була неминучою. Наслідком такої кризи стала поразка нової влади на парламентських виборах 2006 року.

Четвертий період (середина 2008-го – середина 2010-го р. р.) також характеризується глибокою кризою легітимності. Структурно-залишкова

модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури, і яка використовувалася у зазначений період, не була дієвою.

Криза інституціональної легітимності влади у цей період посилюється нівелюванням демократичних процедур легітимації влади у масовій свідомості передусім це стосується виборчих механізмів у політичному процесі.

Так, за даними соціологічних досліджень, проведених у жовтні 2006 р. Фондом «Демократичні ініціативи», попри високу оцінку значення виборів в Україні загалом, населення здебільшого вважає, що вони проводяться лише для створення видимості демократії, якої у нас насправді немає (48%). Головною причиною, що заважає стати виборам в Україні справді демократичним механізмом, населення вважає невиконання народними обранцями своїх передвиборчих обіцянок (47%) .

Криза легітимності влади на той момент почала наближатися до своєї критичної межі. Виявом цього був не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені [59].

Бак В. І. та Масленнікова Т.А. виокремлюють наступні методи виходу із кризи легітимності на четвертому етапі, які необхідно було використати владі:

- підтримка постійних контактів з населенням;
- проведення роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей;
- пошук нових способів виконання поставлених завдань; постійне та оптимальне оновлення законодавства;
- узгодження суспільних інтересів у ході державного управління;
- організація контролю з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади;

розвиток політичної свідомості громадян [5, с. 118-120].

П'ятий етап, який охоплює середину 2010-го – кінець 2013-го р. р., відрізняється найбільш стрімким падінням рівня легітимності влади у нашій країні. Криза легітимності у даний період стала доконаним фактом і спровокувала супротив суспільства і руйнацію нелегітимної на неефективної влади [60, с. 155-156]. Незбіг інтересів правлячого прошарку з інтересами суспільства призвів до подій, що згодом отримали назву «Революція гідності», змінили історію держави та стали точкою відліку у подільшій низці драматичних подій. «Майдан став закономірною реакцією на монополізацію політичного простору колом «сім'ї Януковича», де логіка виживання режиму вимагала отримання зовнішніх запозичень для підкупу силової обслуги. Крайній ступінь дисфункціональності політичної системи закінчився множиною взаємозумовлених політичних криз, які спричинили зрушення в самоусвідомленні українців як нації, втрату легітимності президентом В. Януковичем, створили нові форми політичного протесту та громадянської участі», - пише Пояркова Т. К. у праці «Руйнація режиму Януковича крізь призму «кризового синдрому модернізації»» [46, с. 31].

Виходячи із вищезазначеного, у історії української державності можна виділити шість легітимаційних періодів, під час яких владні структури використовували різні механізми легітимізації влади. Під час першого періоду здебільшого використовувалися технології, що засновувалися на примусі та ідеологічних джерелах. Наступний період характеризується домінуванням адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелами якої є застосування сили, примусу та широке використання маніпуляцій. Також під час перших двох періодів задля підтримання міфу державотворення і забезпечення легітимності, суспільству пропонувалися ідеї, навколо яких воно мало консолідуватися, забуваючи при цьому про неефективність владних структур. Це, зокрема, ідеї «сильної держави», розбудови громадянського суспільства, національного відродження та захисту і розвитку держави. Третій, четвертий та п'ятий періоди характеризуються переважанням так званої персоналізованої легітимації,

джерелом якої стали особистісні якості окремого лідера та активна позиція суспільства, а також структурно-залишкової моделі легітимації, сутність якої полягала у підтриманні існуючої структури влади.

Для визначення шляхів подолання кризи легітимності влади в Україні, необхідно, перш за все, розглянути класичні механізми легітимації влади. Вивченням даної проблематики і виокремленням механізмів легітимізації влади займалися Вебер М., Істон Д., Бетхем Д.

У ряді випадків легітимація влади може здійснюватися за допомогою прийняття основоположних юридичних актів, перш за все, конституцій. Механізмами легітимації також можуть виступати референдуми та вибори, які допомагають визначити рівень підтримки громадянами тих чи інших владних інститутів, лідерів, партій і т. д., прийнятих ними рішень і запланованих заходів щодо здійснення державної політики.

Існують розбіжності у механізмах легітимації між країнами з демократичними та недемократичними політичними режимами. Однією з основоположних відмінностей демократичних систем є те, що у них владу не можна захопити, присвоїти, її можна тільки здобути, шляхом проходження процедур, встановлених основоположними законодавчими актами.

Ще одним важливим фактором легітимації влади у країнах з демократичними політичними режимами є ефективність рішень і дій владних структур. Нелегітимний політичний режим може стати легітимним, якщо сприятиме успішному вирішенню проблем, що стоять перед суспільством, задовольняючи тим самим потреби і бажання більшості.

У недемократичних країнах фактором, що легітимізує правила отримання влади, найчастіше є ідеологія, що спирається як на цінності, так і на групові інтереси, що обґрунтовують відмову від політичного суперництва. Таким чином, право за здобуття та здійснення влади у таких системах, як правило, не підтверджують на виборах чи референдумах. Наслідком відторгнення конкурентних виборів стає вимушена підтримка діючого режиму, неможливість відкрито виразити неприйняття конкретного

правління без загрози бути звинуваченим у неприйнятті всезагальної ідеології та відторгненні основних правил політичної гри. У такому випадку підвладні стоять перед вибором: або повністю визнати владу легітимною, або навпаки.

Однак, варто зазначити, що ідеологічна легітимація влади може бути необхідна не тільки у недемократичних системах. Керівники демократичних країн для виправдання своїх рішень і дій також досить часто звертаються до тих чи інших ідейних цінностей.

Як у демократичних, так і у недемократичних країнах, влада часто буває персоніфікованою. У такому випадку для збереження її легітимності варто дбати про укріплення авторитету політичного лідера чи лідерів, що цю владу представляють [2].

За Максом Вебером, способів легітимації є три і вони відповідають вищезгаданим типам легітимного правління. Таким чином, набуття владою легітимності може здійснюватися за допомогою традицій, харизми чи прийняття раціональних легальних рішень.

Намагаючись модифікувати тріаду легітимності Макса Вебера, американський політолог Девід Хелд виділив сім наступних способів легітимації влади.

Перший — це згода через загрозу насилля. Такий варіант легітимації передбачає виникнення авторитарної легітимності, за якої населення підтримує діючу владу через страх за своє здоров'я чи життя.

Наступним способом легітимації є усталені у певній державі традиції передавання та наслідування влади. У такому випадку влада, механізми її набуття та здійснення вважаються легітимними, тому що так було заведено споконвіків.

Третій спосіб — згода через апатію та політичне відчуження. Такий механізм легітимації свідчить про байдужість громадян до діючого політичного режиму та його інститутів.

Ще одним способом легітимації влади, за Девідом Хелдом, є прагматичне підкорення, яке є можливим у разі впевненості індивідів у тому, що вони отримають особисту вигоду, визнавши владу легітимною.

Визнання влади легітимною через віру у те, що таким способом можна досягнути загального блага, є п'ятим способом легітимації. Підтримку владних структур підвладними, здобуту таким шляхом, Хелд називає інструментальною легітимністю.

Шостий спосіб — нормативна згода, що ґрунтується на політико-правових принципах.

Останнім, за Девідом Хелдом, способом легітимації влади є ідеальна нормативна згода.

Однак, дійсно легітимною американський політолог вважає владу, легітимізовану одним із двох останніх способів, адже у цих випадках більшість громадян даної держави повністю підтримують правлячі структури, а влада сприймається як така, що повністю відповідає нормам, прийнятим у суспільстві [57].

Об'єднуючи нормативну концепцію Макса Вебера та емпіричну концепцію Девіда Істона, Девід Бетхем виділяє три рівні здійснення легітимації влади:

1. Правила отримання та здійснення влади.
2. Переконавання правлячих та підвладних щодо функціонування політичної системи.
3. Активна згода підвладних, яка виражається у конкретних політичних діях.

Цілковита легітимність, за Бетхемом, може бути здобута тільки тоді, коли виникає зв'язок між вмістом правил політичної гри, їх позитивною оцінкою та політичною поведінкою на стороні політичної системи, яка є наслідком їх дотримання і виражає волю до збереження такої системи в її незмінних основах [2].

Цокур Є.В. виділяє наступні універсальні шляхи та засоби виходу із легітимаційних криз:

- створення системи політичного управління, легітимність якої ґрунтується на історичних традиціях та ментальності населення;
- термінова адаптація політичної системи, законодавства, моделі державного управління відповідно до суспільних вимог та ситуації;
- залучення до управління державою політичного лідера з реальним харизматичними рисами, який має підтримку у суспільстві;
- швидке подолання найбільш актуальних та небезпечних соціальних проблем, відновлення законності, правопорядку та довіри до державно-управлінських інституцій;
- налагодження взаємодії з суспільством та отримання його підтримки, підтримання постійних контактів з населенням;
- проведення владними інституціями роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей;
- посилення ролі правових методів досягнення цілей і постійного оновлення законодавства;
- відновлення врівноваженості дій та повноважень гілок влади;
- встановлення та дотримання правил політичної гри, рівних для усіх сил, що беруть в ній участь;
- налагодження системи дієвого контролю з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади;
- сприяння відновленню та зміцненню демократичних цінностей в суспільстві;
- подолання правового нігілізму та політичної необізнаності серед населення.

Однак, дослідник також зазначає, що такі рекомендації є цілком теоретичним та умовними, і потребують адаптації до реалій конкретного суспільства та ситуації, в якій воно перебуває. Багато залежить від бажання та злагоженості співпраці суспільства та владних інституцій у справі пошуку

виходу з кризової ситуації. У тому випадку, коли взаємопорозуміння та відвертості у взаєминах немає, то виконати зазначені заходи неможливо [59].

Таким чином, механізми легітимації влади можуть відрізнятися, в залежності від політичного устрою тієї чи іншої країни. Механізмами легітимації можуть бути вибори, референдуми, ідеологія, ефективність прийнятих владними структурами рішень, харизма окремих політиків, підвищення авторитету владних персон і т. д.

Оскільки Україна відноситься до країн із демократичним політичним режимом, подолання кризи легітимності тут має здійснюватися на основі механізмів легітимації, рекомендованих для використання у демократичних країнах. Горбатенко І. А. виділяє наступні шляхи легітимації влади в Україні:

1. Застосування права як вираження волі народу та засобу гармонізації інтересів, наявних у сучасному українському суспільстві. Це є вагомим чинником підвищення авторитету влади та легітимації правлячого режиму [20, с. 25]. Рябов С. Г. з цього приводу зазначає: «Певну загрозу авторитетові й легітимності влади і в цілому суспільній стабільності становить поширена схильність політиків підмінити право, яке є вираженням потреб буття, юридичними законами, що часто виявляються тільки відображенням волі якоїсь окремої верстви чи парламентської більшості. Авторитету влади й сили законові додають, зокрема, визнання політиками й державними діячами того, що юридичний закон не всесильний, що право не є тільки продуктом урядової волі, а дієвість і авторитетність закону залежить від того, як у ньому виражені норми й цінності, закладені у реально існуючому праві» [50, с. 111].

2. Забезпечення зворотного зв'язку народу і влади. Дуже часто виникає ситуація, коли у представника влади з'являється ілюзія, ніби він усе знає краще і не повинен прислухатися до «голосу народу». Ця проблема не тільки заважає легітимації влади, а і є визначальною щодо застосування практики політичного аналізу.

3. Створення ефективних стосунків із соціальними групами, що відрізняються найбільшою політичною активністю. Визначення і культивування інтелектуальної еліти, яка може виступати соціальним суб'єктом модернізації, підвищення рівня довіри влади до цієї соціальної верстви. Важливо, щоб влада тісно співпрацювала з інтелектуальною елітою, сприяла її формуванню та розвитку, постійно приділяла увагу настроям у інтелектуальному і студентському середовищах. Оскільки саме ці сили є провідними у модернізаційному процесі, влада повинна постійно шукати нові форми взаємодії з ними, демонструвати їм свою підтримку і підтверджувати її практично [20, с. 26]. Даний підхід може слугувати основою громадянської концепції легітимності, яка передбачає не розчинення особистості у в колективі і не протистояння між індивідом і соціумом, а створення відносин нового типу, орієнтованих на творення, громадянське партнерство і нову духовність [23, с. 74].

4. Подолання корумпованості і непрофесіоналізму бюрократії: «треба нарешті перестати піддаватися ейфорії тріумфального сприйняття владою власного панування після перемоги на виборах. Натомість слід утвердити розуміння недовговічності мандату довіри та здатності більшості населення поступово набувати в перехідних умовах навички бути джерелом політичної влади» [20, с. 26].

5. В умовах проведення реформ і постійного їх вдосконалення, необхідно залучати до числа їх прихильників якомога більше представників консервативно налаштованих груп населення, адже вони здатні протистояти екстремістським силам та форсуванню модернізації [19, с. 26].

Цокур Є. Г. зазначає що процес легітимації, хоч є особливим для кожної держави і кожного окремого суспільства, має багато спільних рис. На основі цих рис, а також принципів, напрямів, методів та особливостей взаємодії між суспільством, – першоджерелом легітимності, - та владними, політичними і державно-управлінськими інституціями як споживачами легітимності,

дослідник розробив схематизовану модель легітимаційного процесу [54, с. 62].

Кожен структурний елемент моделі є невід'ємною умовою легітимаційного процесу і виконує свої специфічні функції. Ключовими елементами моделі легітимації Є. Г. Цокура є суспільство та політичний режим. Суспільство, як уже було зазначено, є джерелом легітимності, саме воно генерує легітимаційний потенціал і делегує його, разом із правами та повноваженнями, представникам органів державної влади, перерозподіляє легітимаційний потенціал між претендентами на владні повноваження. Крім того, саме суспільство виконує функцію оцінки ефективності державної влади, на собі відчуває наслідки легітимаційного процесу, дій та рішень органів влади. Серед важливих функцій, виконуваних суспільством, крім продукування легітимаційного потенціалу та оцінки ефективності дій влади, варто виділити також функцію позбавлення легітимності органів влади чи окремих лідерів.

Факторами, за допомогою яких суспільство може впливати на процес легітимації, основними методами та технологіями, які використовують для цього органи влади та окремі лідери, є: діяльність громадянського суспільства, політична культура та свідомість, політичний режим, політична система, легітимаційні традиції, процес делегітимізації.

Результатом легітимаційних дій та процедур, за Цокуром Є. Г., є політичний режим – наслідок дій претендентів на владні повноваження і конкретне практичне втілення ідеї легітимності. «Політичний режим — це наочне відображення рівня розвитку суспільства в цілому, політичної культури, свідомості та суспільно-політичної активності і виваженості особистості, специфіки легітимаційних процесів, особливостей історичного розвитку держави та суспільства» [58, с. 65]. Після його встановлення, політичний режим також виступає фактором впливу на процес легітимації, визначаючи її особливості, напрямки, специфіку та результативність. Індивідуалізованість політичного режиму вказує на індивідуальність

легітимаційних дій та джерел легітимності у кожній окремій країні. Влада і легітимність набувають виразних індивідуальних характеристик саме на шляху від суспільства до практичного втілення у певній моделі політичного режиму [58, с. 61-65].

Українська модель владної легітимності, хоча має свої особливості та характерні риси, вкладається у вищеписану модель легітимаційного процесу. Автор статті «Загальна модель та особливості легітимації політичної влади» виділяє наступні специфічні особливості сучасної української моделі легітимації:

- неформованість самостійних впливових та дієвих інституцій громадянського суспільства;
- слабкість державотворчих і, як наслідок, легітимаційних національних традицій;
- низький рівень політичної культури, політичної свідомості і суспільної активності суспільства й особистості;
- брак консолідуючої ідеї, стратегії та методів національного державотворення;
- неформованість еліти, яка б виступила ініціатором та реалізатором державотворчого та легітимаційного потенціалу [58, с. 66].

Зважаючи на вищесказане, лише створення чіткої структури влади, яка буде тісно співпрацювати із населенням, та забезпечення її суспільно-корисної діяльності здатні адекватно відобразити народне волевиявлення, подолати управлінський хаос і покласти край політичним іграм, інтригам, міжособним чварам.

Легітимація влади в Україні, результатом якої має стати подолання кризи легітимності, повинна включати: боротьбу із корупцією, розвиток громадянського суспільства, політично активного населення; формування інтелектуальної еліти та тісної взаємодії цієї верстви населення із органами влади; підвищення рівня політичної культури українців, розвиток політичної свідомості; формування консолідуючої ідеї, стратегії та методів

національного державотворення; формування політичної еліти, яка змогла би виступити ініціатором і реалізатором потенціалу державотворення та легітимації; застосування права як вираження волі народу та засобу гармонізації різних інтересів, наявних у суспільстві.

ВИСНОВКИ

Завдяки аналізу основних теоретичних засад визначення поняття «легітимність» було з'ясовано, що усі сучасні підходи до визначення даного поняття тим чи іншим чином пов'язані з традиційним підходом Макса Вебера, який визначає легітимність як признання влади і авторитету правителів з боку підданих, їх готовність підкорюватися цій владі. Явище легітимності є властивим тільки тій спільноті яка приймає принципи права за основу своєї життєдіяльності. Варто зазначити, що тут мова не йде про правове, юридичне закріплення політичної влади у відповідних державних документах, яке, у свою чергу, визначається як «легальність». Термін «легітимність» варто розглядати як спеціальне обґрунтування необхідності та законності влади, а «легальність» — як юридичну основу влади.

Будь-яка державна влада рано чи пізно може досягнути ситуації втрати довіри населення, позбутися підтримки свого курсу та методів здійснення владних повноважень з боку соціуму. Такий стан називається кризою легітимності. Криза легітимності – ситуація, в якій правомірність існуючого соціального порядку піддається сумніву та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Делегітимація державної влади свідчить про те, що вона вже не здатна переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів.

Українська влада в новітній період, після здобуття незалежності 1991 року, весь час балансує на межі легітимності – нелегітимності. Кілька ситуативних криз легітимності української державної влади засвідчили циклічність кризових явищ в українській політиці та державотворенні. Серед причин делегітимації влади в Україні дослідники виділяють: невиконання передвиборчих обіцянок представниками влади; неспроможність окремих гілок влади функціонувати злагоджено; направленість діяльності владної еліти на реалізацію власних інтересів, а не інтересів суспільства; неефективний спосіб вирішення кадрового питання у вищих органах влади;

непопулярність рішень, прийнятих представниками влади на загальнодержавному рівні; відсутність національної згоди на основі Конституції України як системи загальновизнаних політико-правових принципів; надмірні вимоги до влади з боку суспільства; неефективність влади.

Будучи одним із найвагоміших чинників нестабільності політичної системи, криза легітимності влади в Україні має спільну природу з подібними процесами в інших суспільствах, що трансформуються, однак, пов'язана також із тенденціями суто українського походження. Вона є результатом, перш за все, корумпованості влади. Всеохоплююча корупція, безкарна можливість конверсії влади в матеріальне багатство є серйозним симптомом наростаючої і небезпечної кризи владної легітимності та ознакою неефективності обраної моделі політичного управління.

Кризу легітимності державної влади в Україні також пов'язують із глибокою кризою політичної еліти. Провідна більшість політологів та соціологів першопричину кризи легітимності державної влади у політичному просторі України вбачає саме у діяльності або бездіяльності політичної еліти. Несформованість політичної еліти, бажання політиків збагатитися на владі, а не покращити ситуацію в країні, призводять до втрати населенням довіри як до окремих політичних лідерів та діячів, так і до державних інститутів і державної влади в цілому.

Крім гострого прояву у нашій країні двох вищезазначених причин кризи легітимності, особливостями легітимаційних криз в Україні можна назвати їх циклічність та незавершеність: як правило, криза легітимності державної влади та відповідна реакція на неї з боку населення не призводять до вирішення нагальних проблем, що накопичилися у взаєминах між державними інституціями та суспільством, як це зазвичай буває, а тільки послаблює їх на певний час. Таким чином, вирішення основних проблем, що були причинами настання кризи, щоразу відтермінується та переноситься на майбутнє.

У зв'язку із вищезазначеним, для ефективного розвитку української держави важливим видається пошук шляхів легітимації влади, які допоможуть покращити взаємини суспільства та влади. У цьому плані важливим є розгляд не тільки рекомендацій вітчизняних та зарубіжних дослідників, класичних моделей легітимації влади, а і попереднього досвіду нашої країни, методів та технологій легітимації, які використовувала українська влада у минулому. У різні періоди українського державотворення використовувалися різні моделі легітимації влади, серед яких: ідеологічна, адміністративно-корупційна, персоналізована та структурно-залишкова моделі.

Зважаючи на особливості проявів кризи легітимності влади в Україні, її подолання має бути результатом цілеспрямованої боротьби із корупцією, формування політичної еліти як ініціатора і реалізатора потенціалу державотворення та легітимації, застосування права як вираження волі народу та засобу гармонізації наявних у суспільстві інтересів, розбудови та розвитку громадянського суспільства, тісної взаємодії органів державної влади з інтелектуальною елітою, підвищення рівня політичної культури українців та їх політичної активності, розвитку політичної свідомості, формування консолідуючої ідеї, стратегії та методів національного державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов / С. С. Алексеев, С. И. Архипов. И др. – М: Норма, 2005. – 496 с. – (3-е).
2. Ачкасов В. А. Политология. Учебник для ВУЗов [Електронний ресурс] / В. А. Ачкасов, В. А. Гуторов. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-119.html>.
3. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 543 с.
4. Байрачна Л. К. Легітимність державної влади: історіографія питання / Л. К. Байрачна // Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2014. - Вип. 28. - С. 23-32.
5. Бак В. І. Проблематика легітимності у суспільно-юридичній думці України [Електронний ресурс] / В. І. Бак, Т. А. Масленнікова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/hp/Desktop/6%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81/%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/4089-14915-1-PB.pdf>.
6. Безкорвайная Ю. Е. Кризис легальности и легитимности государственной власти в контексте формирования "сильного" государства / Ю. Е. Безкорвайная. – 2010. – №11. – С. 197–200.
7. Бесперстова О. Інтерв'ю Сергія Рахманіна щодо подій на Майдані [Електронний ресурс] / О. Бесперстова // Факти. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://fakty.ua/250509-sergej-rahmanin-v-dekabre-2013-goda-viktoriya-nuland-prizyvala-raspuskajte-majdan>.
8. Бистрицький Є. Легітимація як дієве філософське поняття. Філософська думка. 2009. № 5. С. 49–59.

9. Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку / Н. О. Бондаренко // Форум права. - 2017. - № 5. - С. 57–63. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
10. Бурдьє П. Социология политики [Електронний ресурс] / П. Бурдьє. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <http://bourdieu.name/en/book/export/html/2>.
11. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения / М. Вебер. – Москва: Прогресс, 1990. – 808 с.
12. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу. Право України. 2010. № 6. С. 108– 117.
13. Вибори президента України 2019. Центральна виборча комісія [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=720.html>.
14. Власть: очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др. – М.: Наука, 1989. – 328 с.
15. Волинець В. В. Легітимність влади як фактор політичної стабільності суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / Волинець В. В. – Одеса, 2008. – 21 с.
16. Воронянський О. В. Національна ідея в контексті концепції кризи легітимності державної влади [Електронний ресурс] / О. В. Воронянський. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3278/2852/>.
17. Гаджиев К. С. Политическая философия и социология [Електронний ресурс] / К. С. Гаджиев. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://studme.org/39133/filosofiya/krizis_legitimnosti_vlasti#741.
18. Гетманцев Д. Новий погляд на легітимність публічних фінансів [Електронний ресурс] / Д. Гетманцев – Режим доступу до ресурсу:

<https://dt.ua/business/noviy-poglyad-na-legitimnist-publichnih-finansiv-256926.html>.

19. Гладій С. В. Легітимність судової влади : автореф. дис. канд. юрид. наук:12.00.10. Харків, 2015. 20 с.

20. Горбатенко І. А. Проблеми і перспективи подолання кризи легітимності влади в Україні / І. А. Горбатенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. - 2013. - Вип. 11. - С. 23-27. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2013_11_6.

21. Громадська думка: підсумки 2013 року [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2013-roku>.

22. Дергачева О. Метаморфози посткомуністичної влади (Тоталітаризм і влада) / О. Дергачева, В. Полохало // Сучасність. — 1996. — № 9. — С. 50—56.

23. [Дибиров](#) [А.-Н.З.](#)
Теория политической легитимности : курс лекций / [А.-Н.З. Дибиров](#) . – М. : РОССПЭН [Политическая энциклопедия], 2007 . – 270 с. - Библиогр. в сносках. - Имен. указ.: с. 259-263. - ISBN 5-8243-0813-6 .

24. Довіра громадян України до суспільних інститутів. Результати соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf.

25. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Социологические исследования. – 1994. – №6. – С.146–161.

26. Електоральні настрої та проблеми, які найбільш хвилюють населення України, осінь 2018 [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=799&page=9>.

27. Жаровська І. М. Легітимність державної влади у демократичній державі / І. М. Жаровська // Університетські наукові записки. - 2009. - № 3. - С. 20-23. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_6.

28. Калиниченко А. И. Легитимность и делегитимация власти [Електронний ресурс] / А. И. Калиниченко. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/legitimnost-i-delegitimatsiya-vlasti>.

29. Калюжна Ю. І. Легітимаційні стратегії як фактор ефективного державотворення [Електронний ресурс] / Ю. І. Калюжна. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/hp/Desktop/6%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81/%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/3085-6180-1-SM.pdf>.

30. Канаева Е. Ю. Институт власти в современном обществе: проблемы легитимации и делегитимации ("Кризиса легитимности") власти [Електронний ресурс] / Е. Ю. Канаева. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-vlasti-v-sovremennom-obschestve-problemy-legitimatsii-i-delegitimatsii-krizisa-legitimnosti-vlasti>.

31. Керимов А. А. Легитимность политической власти: проблемы дефиниции и основные теоретические модели / А. А. Керимов // Известия Уральского федерального университета. Сер. 3, Общественные науки. — 2015. — № 1 (137). — С. 81-91.

32. Киридон А. М. Євромайдан/Револуція Гідності: причини, характер, основні етапи / А. М. Киридон. // Історія пам'ять. – 2015. – С. 17–32.

33. Коваль О. Я. Легітимність державної влади: співвідношення правових і моральних аспектів реалізації : дис. канд. юр. наук : 12.00.01 / Коваль О. Я. – Львів, 2017. – 230 с.

34. Кокорська О. І. Легітимність влади та довіра в суспільстві, що трансформується: теоретико-методологічні проблеми [Електронний ресурс] /

О. І. Кокорська. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8117/Kokorska_Lehitymnist_vlady.pdf.

35. Куц Г.М. Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід майданів / Г.М. Куц // Сучасне суспільство: політичні науки: [зб. наук. праць]. – Харків: Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2014. – Вип. 1(5). – С. 82-94.

36. Липсет С.М. Политическая социология / С. М. Липсет // Американская социология: перспективы, проблемы, методы [состав. и пер. с англ. С.Никольских]. – М.: Наука, 1972. – С. 186–219.

37. Лясота Л. І. Легітимність політичної влади в сучасній Україні: теоретичні аспекти практичних проблем. [Електронний ресурс] / Л. І. Лясота. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/19992>

38. Макеєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл / С. Макеєв // Політична думка. — 2001. — № 3. — С. 5—9

39. Манжола П. Г. Взаємодія влади та громадян: практика легітимації інститутів влади у новітній історії України / П. Г. Манжола // Стратегічні пріоритети. – № 1 (2). – 2007. – С. 58-64

40. Меджитов М. Э. Кризис легитимности политической власти в Украине: причины и последствия [Електронний ресурс] / М. Э. Меджитов. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/krizis-legitimnosti-politicheskoy-vlasti-v-ukraine-prichiny-i-posledstviya>.

41. Мірошніченко М. Ідентичність-легітимність-правопорядок: до проблеми реформування правової системи України //Право України. - 2003. - № 5. - С.31-35.

42. Нечеса В. Аналіз проблеми політичної легітимності [Електронний ресурс] / В. Нечеса. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://eprints.oa.edu.ua/2737/1/11.pdf>.

43. Новакова О. "Помаранчева революція" як криза легітимності владної еліти / О. Новакова // Політичний менеджмент. - 2005. - № 4. - С. 29-37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2005_4_5.
44. Пидоненко Д. М. Феномен легітимності державної влади в Україні [Електронний ресурс] / Д. М. Пидоненко, Н. Є. Мінєнкова. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1214/1241>.
45. Политология: словарь-справочник [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Dict/10.php
46. Пояркова Т.К. Руйнація режиму Януковича крізь призму "кризового синдрому модернізації" / Т.К. Пояркова // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. - 2014. - № 3. - С. 22-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_2014_3_4.
47. ПРЕС-РЕЛІЗ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Press_reliz_4_company.pdf.
48. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. Результати соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2019_02_press.pdf.
49. Рубцов В. Всеукраїнський Майдан як віха у становленні українського суспільства / В. Рубцов // Наукові записки Острозької академії. Серія: Політичні науки, 2008. – Вип. 3. – С. 37-43.
50. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія / С. Г. Рябов. – К.: НІСД, 1996. – 160 с.
51. Сайт Центру Разумкова / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>

52. Скиба В. Й. Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В. Й., Горбатенко В. П., Туренко В. В. – К. : Основи, 1996. – 717 с. – ISBN 966-500-060-8.
53. Ставнийчук М. Дефіцит легитимності української влади як угроза державності України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.zn.ua](http://www.zn.ua)
54. Соціологічне дослідження щодо громадської довіри до влади [Електронний ресурс] // Лабораторія законодавчих ініціатив. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://parlament.org.ua/2011/08/29/124/>.
55. Тур М. Поняття легітимації: основні парадигми розуміння / М. Тур // Філософська думка. – 2009. – № 5. – С. 9–22.
56. Фетисов А.С. Политическая власть: проблемы легитимности / А.С. Фетисов // Социально-политический журнал. – 1995. – №3. – С. 28–33.
57. Хелд Д. Модели демократии / Д. Хелд. – М.: ИД Дело РАНХиГС, 2014. – 544 с. – (3-е).
58. Цокур Є. Г. Загальна модель та особливості легітимації політичної влади [Електронний ресурс] / Є. Г. Цокур. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tsokur_zahalna.pdf.
59. Цокур Є. Г. Криза легітимності та особливості делегітимаційних процесів [Електронний ресурс] / Є. Г. Цокур – Режим доступу до ресурсу: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=57987>.
60. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади в Україні у контексті революції гідності / Є. Г. Цокур // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2014. - Вип. 25. - С. 153-160. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_25_23.
61. Цокур Є. Г. Проблеми легітимності політичної влади сучасної України / Є. Г. Цокур. // Наукові записки. – С. 172–186
62. Шабо Ж. Л. Государственная власть: конституционные пределы и порядок осуществления // Полис. 1993. № 4.

63. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник [Електронний ресурс] / П. П. Шляхтун. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1869.html>.
64. Яковлев А. Н. Легитимация политической власти в постсоветской России : автореферат дис. ... канд. полит. наук: 23.00. Саратов. 2011. 23 с.
65. Ямельницький О. Я. Політична мобілізація населення України: умови та чинники (на прикладі суспільно-політичних подій 2013-2014 р.р.) / О. Я. Ямельницький. // Панорама політичних студій. – 2014. – №12. – С. 145–153.
66. Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс] // Transparency International – Режим доступу до ресурсу: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>.